

JAUME DE PUIG I OLIVER

EL TRACTATUS DE HAERESI ET DE INFIDELIUM
INCREDLITATE ET DE HORUM CRIMINUM IUDICE,
DE FELIP RIBOT, O. CARM.

EDICIÓ I ESTUDI

I. INTRODUCCIÓ

A) DADES BIOGRÀFIQUES DE FELIP RIBOT

Són més aviat escasses les notícies que tenim de fra Felip Ribot. Per començar, no sabem quin any va néixer, per bé que podem afirmar que era fill de la ciutat de Girona i que va prendre l'hàbit carmelità a Peralada.¹ Segons el *Llibre de notes del convent del Carme de Girona*, de Josep Ricart (a. 1768), manuscrit que es conserva al convent del Carme d'Onda i que no hem vist, però que el P. Xiberta va consultar,² Ribot fou definidor als capítols generals de l'orde de 1372 i 1379; aquest mateix any fou elegit provincial dels carmelitans de Catalunya. L'any 1385, en ple Cisma d'Occident, pren part al capítol general del sector de l'orde que seguia l'obediència romana, però el 1387 és present al capítol de la part que seguia l'obediència avinyonesa. No sabem on va estudiar; els documents que ens parlen

1. Biblioteca del Palau de Peralada, Arxiu, Secció B, pergami núm. 130, línies 27-28: «... comparuit reverendus frater Philippus Riboti, magister in sacra pagina, de ordine beate Marie de Carmelo, Gerunde, procurator et nomine procuratorio venerabilis prioris et conventus...». Per a una bibliografia sumària de Felip Ribot, cf. *Anal. Ord. Carm.* VI, 468-472; Nicolás ANTONIO, *Bibliotheca Hispana Vetus* II, Madrid 1788, 175-176, núms. 336-340; C. VILLIERS, *Bibliotheca Carmelitana* II, col. 639-641; Johannes GROSSI, *De scriptoribus Ordinis Carmelitarum* (citat per Bartomeu XIBERTA, *De scriptoribus scholasticis saeculi XIV. ex ordine Carmelitarum*, Louvain 1931, 45); J. B. LEZANA, *Annales Ord. Carm.*, f. 721; Fèlix TORRES AMAT, *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de escritores catalanes*, Barcelona 1836, 540 a; B. XIBERTA, *o. c.*, 45-46.

2. Cf. B. XIBERTA, *o. c.*, l. c.

d'ell l'anomenen sempre *magister in sacra pagina*. Morí a Peralada el 23 de setembre de 1391 i deixà fama de gran austeritat.³

Fa uns anys Miquel Golobardes i Vila ha donat notícia dels documents de l'arxiu del convent del Carme de Peralada, conservats a la Biblioteca del Palau de Peralada, dels anys 1374-1390, en els quals apareix Felip Ribot.⁴ En el testament d'Elisenda, muller de Guillem Julià, aquesta el fa hereu de quaranta sous melgoresos.⁵ El 1376, en el litigi que hi ha entre la parròquia i el convent de Peralada entorn de certs drets i preeminències que la parròquia reclama del convent, Felip Ribot intervé davant Pere Vilana, oficial de la Cúria gironina, en qualitat de procurador del prior i capítol dels carmelitans de Peralada.⁶ El 1379, a 25 d'agost, dóna la seva aprovació de provincial a una venda.⁷ El 14 de gener de 1383 aprova la concòrdia establerta entre el rector i els domers de la parròquia de Peralada, d'una banda, i els conventuals del Carme, de l'altra.⁸ El seu nom apareix dos cops en un establiment del 5 de desembre de 1388, fet per Francesc Llopart, prior del Carme, a favor de Jaume Martí, d'un camp del terme de Peralada, pel qual

3. Fou sebollit honorablement al mig de l'església del convent del Carme, tal com diu el *Llibre de expectancies de fundacions del convent del Carme de Peralada, segons la reducció feta en lo any 1751 y de las que en lo esdevenidor se faran* (manuscrit de la Biblioteca del Palau de Peralada), f. 243^v, línies 19-24: «En la sepultura del mitg de la Iglésia: Hic jacet rdus. frater Philippus Riboti magister in sacra pagina et prior provincialis ordinis fratrum beate Mariae de Monte Carmeli, qui obiit xxiiii die mensis septembris anno Domini m ccc xci cuius anima in pace requiescat Amen». Encara avui es pot admirar a la paret de l'ala de tramuntana del claustre del Carme de Peralada un fragment de la pedra tombal del sepulcre de fra Felip Ribot, amb l'inici de la inscripció i la figura d'un cap amb la tonsura monacal.

4. Miquel GOLOBARDES I VILA, *El Convento del Carmen de Peralada*, Barcelona 1953, 34-35 i 188-189.

5. «... Item lego venerabili et religioso fratri Philippo Riboti, magistro in sacra pagina, ordinis beate Marie de Carmelo, quadraginta sol. malg.» Biblioteca del Palau de Peralada, Arxiu, Secció B, pergami núm. 126, línies 11-12.

6. «... Postea die jovis vicesima septima mensis februarii anno predicto comparuit reverendus frater Philippus Riboti, magister in sacra pagina, de ordine beate Marie de Carmelo, Gerunde, procurator et nomine procuratorio venerabilis prioris et conventus monasterii beate Marie de Carmelo ville Petralate et capituli eiusdem monasterii, prout de eius procuracione constat per publicum instrumentum in dicto processu productum et insertum...» BPP, Arxiu, Secció B, pergami núm. 130, línies 27-29.

7. «... Et ego frater Philippus Riboti, magister in sacra pagina et provincialis in provincia Cathalonie predictam venditionem de meo consensu factam laudo et firmo...» BPP, Arxiu, Secció B, pergami núm. 135, línies 30-31.

8. «... laudante et aprobante venerabili et religioso fratre Philippo Riboti, magistro in sacra pagina ac priore provinciali provincie Cathalonie dicti ordinis...» BPP, Arxiu, Secció B, pergami núm. 138, línia 11.

aquest ha de pagar un cens anual de 10 sous melgoresos,⁹ i en un altre establiment, del 2 de juliol de 1390, fet per Guillem Olivó, prior del Carme, a favor de Pere Ferrer, d'un camp del terme de Peralada que l'esmentada Elisenda, vídua de Guillem Julià, havia donat al convent, pel qual P. Ferrer ha de pagar un cens anual de 5 sous melgoresos per a les despeses de l'aniversari fundat per la dita Elisenda.¹⁰

Un aspecte interessant de la vida de Felip Ribot són les seves relacions amb els comtes-reis, de les quals, per ara, tenim poques però sòlides notícies. El 12 de març de 1375, Pere el Cerimoniós, que ja ha tingut fortes topades amb l'inquisidor Nicolau Eimeric, el proposava al papa, juntament amb Tomàs Olzina, ministre provincial franciscà, i Dalmau Castlar, també framenor, per substituir el fogós gironí al cap de la inquisició catalano-aragonesa.¹¹ Més tard, el 1386, Ribot acut al rei perquè intervingui a favor del convent del Carme de Girona, per tal que s'executi el testament de Jaume de Mitjavila, el qual va deixar un exemplar del *Speculum iuris* al convent esmentat, però Bernat Eimeric de Manresa, que deté el llibre il·licitament, s'hi oposa; el rei escriu el 16 d'octubre del mateix any al veguer de Manresa perquè prengui les mesures oportunes.¹² Finalment Josep Ricart, en el *Llibre de notas del convent del Carme de Girona* (a. 1768), esmenta una lletra del 16 de setembre del 1390, en la qual Joan I l'anomena encara provincial de Catalunya.¹³

Es tracta sens dubte d'un personatge important al seu temps, apreciat a la Cort, autor de llibres, amb fama d'ésser home auster, lligat al convent carmelità de Peralada. L'obra que estudiarem ens revela que el seu autor, a més dels coneixements teològics i jurídics indispensables a un *magister in sacra pagina* de l'època, posseïa unes dots analítiques remarcables i posades al servei d'un fi instint de bondat. Dedicada a defensar els jueus de les urpades de la inquisició, l'obreta que avui presentem és un testimoni de la dretura i alta humanitat del seu autor. A la Peralada del segle XIV hi havia molts de jueus,¹⁴ i potser el contacte llur i una certa experiència de la faci-

9. BPP, Arxiu, Secció B, pergami núm. 146, línies 38 i 49.

10. BPP, Arxiu, Secció B, pergami núm. 149, línies 34 i 39.

11. Document publicat per Johannes VINCKE, *Zur Vorgeschichte der spanischen Inquisition. Die Inquisition in Aragon, Katalonien, Mallorca und Valencia während des 13. und 14. Jahrhunderts* (Beiträge zur Kirchen- und Rechtsgeschichte 2), Bonn 1941, 110-111, el qual l'anomena Fèlix Ribot.

12. Antoni RUBIÓ i LLUCH, *Documents per l'Història de la Cultura Catalana Migeval II*, Barcelona 1921, 300.

13. Bartomeu XIBERTA, *o. c.*, 54-56. Hem trobat aquest document a l'ACA, Canc., reg. 1899, f. 40^v.

14. BPP, Arxiu, Secció B, pergami núm. 130, línies 56-57: «... Item, quod si con-

litat amb què hom els perseguia amb pretextos religiosos van fer madurar en Felip Ribot algunes conviccions de caire obertament tolerant, les quals, malauradament, no van tenir cap influència. Al capdavant, Ribot morí el setembre del 1391, just després dels grans pogroms d'aquell estiu, que reduïren a cendra les juderies catalanes. Qui sap si aquest esdeveniment terrible no l'afectà negativament en l'aspecte moral, precipitant la seva fi.

S'imposa, doncs, un treball de recerca més profund entorn d'aquesta figura, perquè algunes circumstàncies de la seva vida, encara mal conegudes, ens poden ajudar a entendre millor els llibres que va escriure.

B) OBRES CONEGUDES

1. *De institutione et peculiaribus gestis religiosorum Carmelitarum*

És un tractat dividit en deu llibres i cada llibre en deu capítols. Conta la fundació de l'orde carmelità a Terra Santa i la seva multiplicació per Europa.

N'hi ha un manuscrit a París, Biblioteca de l'Arsenal 779, que prové de la biblioteca del convent dels carmelitans de la plaça Maubert. Segons es llegeix al foli 85^v, fou donat al convent parisenc pel carmelità català fra Francesc Martí.¹⁵ L'obra fou escrita devers 1370, nou anys abans que Ribot fos elegit provincial de Catalunya.¹⁶

Fou editada a Venècia el 1507 amb el títol *Speculum Ordinis Fratrum Carmelitarum*. En aquesta edició hom afegí el llibret *De viris illustribus Ordinis Carmelitarum*, atribuït també a Ribot i extret dels escriptors antics de l'orde carmelità. Segons Nicolás Antonio l'obra fou traduïda a l'anglès,¹⁷ però no hem pogut verificar aquesta dada.

trarium fieret, sequeretur scandalum in populo, ex eo et pro eo inter alia, quia iudei in dicta villa cicius domos exeunt quam debent nec fieri est assuetum, quod redundat in contumeliam creatoris et potissime in ipsa villa, ubi est multitudo iudeorum...».

15. Arsénal, ms. 779, f. 85^v: «Istum librum dedit librarie conventus parisiensis, ordinis beate Marie Dei Genitricis de Monte Carmeli frater Franciscus Martini, in sacra pagina magister parisiensis, provincie Cathalonie, dicti ordinis». Per a Francesc Martí, cf. XIBERTA, o. c., pp. 453-461; Francesc Martí, *O. Carm.*, i *el Cisma d'Occident*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», XII (1936) (=Homenatge a Antoni Rubió i Lluch, II), 383-393; *Fra Francesc Martí, carmelità de Barcelona, i el dogma de la Immaculada*, dins «La Paraula Cristiana», X (1920), 420-428.

16. Cf. *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France. Paris. Bibliothèque de l'Arsenal II*, París 1886, 96-97.

17. Així ho diu Nicolás ANTONIO, *Bibliotheca Hispana Vetus II*, 176, núm. 337.

2. *Tractatus de quatuor sensibus sacre scripture*

Es conserva en un manuscrit de la Biblioteca Apostolica Vaticana, Ottob. lat. 396,¹⁸ el volum dinovè d'una sèrie de compilacions, una altra de les quals podria ser la del manuscrit Vat. lat. 9344. Aquesta dinovena compilació és dedicada al tema de la predicació i integra peces escrites per diversos amanuenses i altres que copia el mateix compilador, el qual escriu amb menuda lletra catalana cursiva i recta de transició gòtico-humanística; dóna a tot el conjunt un aire lullhià distribuïnt amb encapçalaments, títols i invocacions escrites *manu propria* i d'imitació lullista els diversos textos que integra en la seva compilació.

El text de Felip Ribot, f. 2^r-13^v, és un conjunt preexistent a la compilació actual, com altres peces de la mateixa, escrit en lletra gòtica cursiva nòtula recta d'estructura catalana, tirant a aplanada, sense cap tècnica o elegància particular. La caixa d'escriptura és de 165×88 mm. Porta títols i subtítols en vermelló, espais en blanc per a les capitals; les citacions hi són subratllades amb tinta vermella. Calderons vermells, les majúscules amb tocs també vermells. Darrer terç del segle XIV.¹⁹

Bertran de Mont-rodon, a qui Felip Ribot dedica el tractat, fou ardiaca de Besalú des del 1342 al 1373.²⁰ Aquesta cronologia ens permet de precisar que el tractat *De quatuor sensibus sacre scripture*²¹ fou escrit després de 1342 i abans de 1373, sense que per ara sigui possible de concretar més entre aquest lapse de temps de trenta anys.²²

3. *Tractatus de heresi et de infidelium incredulitate et horum criminum iudice*

Es conserva al ms. 583 de la Biblioteca de Catalunya, on aquesta peça

18. Per a una descripció d'aquest ms., cf. P. MARTÍ DE BARCELONA, *L'«Ars Predicandi» de Francesc Eiximenis*, dins «Homenatge a Antoni Rubió i Lluch» II, Barcelona 1936, 302; Lorenzo PÉREZ MARTÍNEZ, *Los fondos lulianos existentes en las Bibliotecas de Roma*, Roma 1961, 51-52.

19. Demem aquestes dades a l'amabilitat de Josep Perarnau, qui ens ha comunicat les notes preses per ell sobre aquest manuscrit.

20. Per a Bertran de Mont-rodon, cf. *Gran Enciclopèdia Catalana* 10, 269.

21. Cf. Fridericus STEGMÜLLER, *Repertorium biblicum* 6973.

22. En el *Codex pauperculi sacellus est peregrini*, ms. 716 de la Biblioteca de Catalunya, que una nota anònima del f. 1^r atribueix a Nicolau Eimeric, aquest tractat de Felip Ribot és esmentat dues vegades; cf. f. 19^v, línies 19-26 i f. 24^r, línies 10-12. La dada és important, perquè seria l'única prova que tenim per ara que Eimeric coneixia Ribot i sabia qui era. Més endavant, quan estudiem el text de Ribot, constatarem que el carmelità de Peralada sabia qui era Eimeric.

s'integrà l'any 1916 juntament amb els altres mss. provinents del fons Dalmases.²³ És un còdex de 197×139 mm., enquadernat en pergamí, tapes reforçades amb cartó i paper. Al lloc: «Michael de Bo|nonia Tabula in lib. | Cententiarum (sic). | Ribot de heresi | et incredulitate | infidelium». Més avall: «m. s. | 158», escrit amb tinta més densa i trets més gruixuts; és la numeració que li coresponia a la biblioteca Dalmases. Més avall, en tinta més clara i trets més lleus: «583 | 583», cota actual.

El ms. té 208 folis que es distribueixen com segueix: a) 3 folis de guarda no numerats, de paper divers del del cos del ms.; b) 8 plecs de dotze folis, el primer, el sisè, el setè i dotzè dels quals són de pergamí i els altres de paper (ff. numerats de l'1 al 96); c) 1 plec de divuit folis, dels quals són de pergamí el primer, el novè, el desè i el divuitè (ff. 97-114); d) 5 plecs de dotze folis, amb la mateixa alternància de pergamí i paper que els vuit primers plecs (ff. 115-174); e) 1 plec de nou folis, el primer, cinquè i sisè dels quals són de pergamí (ff. 175-183); f) 1 plec de dotze folis, tots de paper (ff. 184-195); g) 3 folis de paper cosits al darrer plec (ff. 196-198); h) 1 plec de nou folis de paper (ff. 199-207); i) 1 foli de guarda final, de la mateixa classe que els tres primers.

La numeració és en xifres aràbigues i moderna.²⁴ No és volum unitari, ans factici, format per tres unitats primitives. La primera ocupa els ff. 1-183 i conté la *Summa super 4^{or} libros sententiarum per conclusiones* i la *Tabula libri sententiarum*, de Miquel de Bolònia.²⁵ La segona unitat s'estén del foli 184 al 198 i conté la còpia de l'obra de Felip Ribot, feta per Miquel Massot, que estudiem i editem en aquest volum. La tercera unitat va del foli 199 al 207 i conté un breu tractat jurídic-moral, anònim, sobre l'obligació que tenen els feligresos d'assistir a missa en llur església parroquial.

Centrant-nos en el segon conjunt, remarcarem que té una caixa d'escriptura de 160×115 mm., és escrit en lletra gòtica híbrida cursiva de principis del xv, capitals vermelles amb orles moradenques, calderons vermells i majúscules amb tocs també vermells. Els títols dels capítols i les citacions són subratllats amb tinta vermella fins al foli 196^r. Els folis 195^v i 196^v-198^r no han estat acabats de perfer: hi manquen les capitals, els calderons, els subratllats de les citacions i els tocs de vermell a les majúscules. Tal com diu l'explicít, fou copiat per fra Miquel Massot, carmelità de Peralada.²⁶

23. Cf. *Bulletí de la Biblioteca de Catalunya* III (1916), 43.

24. B. XIBERTA, *o. c.*, 352-353, descriu summàriament aquest manuscrit en relació amb Miquel de Bolònia i diu que no era encara numerat.

25. Per a Miquel de Bolònia, cf. B. XIBERTA, *o. c.*, 324-393; per a la *Summa* i la *Tabula super quatuor libros Sententiarum*, cf. *ib.*, 351-355.

26. Per a fra Miquel Massot, batxiller en ambdós drets, *magister in sacra pagina*,

Val a dir que Massot no realitzà pas un treball massa acurat, com evidència l'estudi crític del text, puix ben sovint malentén mots i abreviatures (dóna *Arnaldus* per *Archidiaconus*, *Photitius* per *Photinus*, *ad* per *id*, *se* per *sive*, *divisio* per *divino*, etc.). Com a característica de la seva còpia destacaríem que empra abundantament les xifres aràbigues i que no va revisar a fons el seu treball, ni el va enriquir amb anotacions marginals, llevat de pocs casos, que hem recollit en l'aparat crític.

4. *Altres obres*

Nicolás Antonio i, darrera seu, Torres Amat atribueixen a fra Felip Ribot un volum de sermons.²⁷ Antonio, a més, li atribueix dos llibres d'epístoles.²⁸ Per ara cap d'aquestes obres no ha estat identificada.

C) ANÀLISI DEL TRACTAT

1. *El marc històric general*

Hi ha tres nivells distints i coordinats en el breu escrit de Felip Ribot que editem. D'una manera explícita l'obra tracta a) *de haeresi*, b) *de infidelium incredulitate* i c) *de horum criminum iudice*. Aquest és el nivell que podem anomenar temàtic, la matèria del tractat.

Un segon nivell és constituït per l'encadenament de la temàtica desenvolupada per Ribot. El carmelità de Peralada posa en moviment una determinada reflexió sobre allò en què consisteix l'heretgia, anant a la seva essència i, per tant, prenent la problemàtica en un sentit teòric, cercant principis dels quals brollaran conseqüències pràctiques intencionades.

El tercer nivell és el que determinen les circumstàncies històriques, és a dir, el pla històric, específicament polèmic que ha donat naixença al tractat. Aquest no és res més, tal com diu Ribot en el seu proemi, que un intent de donar resposta a tres «articulis mihi oblati». Els articles en qüestió són els següents:

— *Si inquisitor haereticae pravitatis, ut inquisitor ex officio inquisi-*

prior del convent de Peralada des de 1430 a 1450 i a partir del 1452, cf. Nicolás ANTONIO, *Bibliotheca Hispana Vetus* II, Madrid 1788, 283, núm. 502; Félix TORRES AMAT, *Memorias...*, 411 b; Miquel GOLOBARDES I VILA, *El convento...*, 36-37.

27. Nicolás ANTONIO, *o. c.*, 176, núm. 339.

28. *Id., ib.*

*tionis, potest se intromittere vel procedere contra iudaeos qui dicuntur aliqua commisisse vel dogmatizasse contra Vetus Testamentum vel aliter.*²⁹

— *Si inquisitor potest iudaeum condemnare in poenam pecuniariam in aliqua causa mundi sibi applicandam et non tamquam fisco ecclesiae vel aliter.*³⁰

— *Si inquisitor ut inquisitor ex officio potest procedere contra iudaeos nitentes quantum in eis est iudaeos baptizatos reducere ad iudaismum.*³¹

El primer article qüestiona la competència dels inquisidors sobre els jueus que delinqueixen contra llur llei, és a dir contra el Vell Testament.

El segon article interroga sobre el dret dels inquisidors a posar multes i, en definitiva, a embargar els béns dels jueus condemnats pel tribunal de la fe, en profit propi.

El tercer article planteja el problema de la competència dels inquisidors en el cas dels jueus que intenten de fer apostatar els membres de llur comunitat que han rebut el baptisme, és a dir, els conversos.

Sabent que no podem ultrapassar el límit cronològic del 23 de setembre del 1391, data de la mort de Ribot, intentarem de resumir els antecedents històrics que porten al seu tractat, plantejant els problemes que s'expressen en els tres articles de la consulta en la seva perspectiva temporal, i donant per adquirit el que diu Josep Perarnau en l'estudi anterior sobre el paper preponderant d'Eimeric en aquesta problemàtica, que ací no cal repetir.

a) *La competència dels inquisidors sobre els jueus a la Corona d'Aragó i la posició de la reialesa*

Al començament del segle XIV la legislació eclesiàstica sobre els jueus ja feia temps que havia estat fixada. D'una banda, l'Església els permetia de practicar llur religió, havia refusat d'acceptar les conversions forçades i considerava vàlid llur matrimoni i llur forma de jurament;³² no posava traves al seu comerç amb els cristians, els reconeixia el dret de propietat, però els vedava l'accés a la funció pública.³³ Els jueus havien de distingir-se

29. BC, ms. 583, f. 197^r.

30. *Ib.*

31. *Ib.*, f. 198^r.

32. Cf. *Decret.* D. XLV, c. 3 i 5 (FRIEDBERG I, 160-162); *Decretal.* III, XLII, c. 3 (FRIEDBERG II, 646); *Decretal.* V, VI, c. 9 (FRIEDBERG II, 774); *Decretal.* IV, XIV, c. 4 (FRIEDBERG II, 702); *Clem.* II, VIII, c. 1 (FRIEDBERG II, 1147).

33. Cf. *Decretal.* V, VI, c. 14 (FRIEDBERG II, 776); *Decret.* C. I, q. IV, c. 7 (FRIEDBERG I, 419); *Decret.* C. XVII, q. IV, c. 31 (FRIEDBERG I, 823); *Decret.* D. LIV,

dels cristians portant una insígnia especial cosida a la roba, i durant certes festes cristianes, sobretot per Pasqua, no podien aparèixer en públic, ans havien de quedar-se a casa amb les finestres tancades.³⁴ Els cristians no podien compartir els àpats dels jueus, ni cohabitar amb ells, ni barrejar-s'hi en els banys públics, ni acudir als seus serveis professionals.³⁵ Els matrimonis entre cristians i jueus eren prohibits,³⁶ els jueus no podien tenir esclaus cristians —servitud personal—,³⁷ ni els era permesa la usura.³⁸ En els judicis els cristians podien testificar sempre contra els jueus, però no a l'inrevés,³⁹ encara que els jueus tenien dret a recusar un testimoni cristià, si hi havia raons fonamentades de sospita contra ell.⁴⁰ També podia ser invocat el testimoni d'un jueu *in favorem fidei*, quan es tractava de demostrar l'apostasia dels jueus conversos que retornaven al judaisme.⁴¹ Com a norma general, els jueus eren exclosos de la jurisdicció eclesiàstica, davant la qual no podien tampoc acusar ni advocar.⁴²

Durant el segle XIV, i com a conseqüència de la doctrina del primat jurisdiccional del papa sobre tots els homes, fossin cristians o no, s'accentua en la teoria i en la pràctica eclesiàstiques l'intent d'estendre la seva jurisdicció sobre els jueus, assentant el principi que l'Església era competent per a jutjar els delictes contra la llei jueva comesos pels mateixos jueus, com també les heretgies internes de la comunitat jueva. Eimeric fou un dels més fervorosos partidaris d'aquesta doctrina, com es veu en el tractat editat més amunt per J. Perarnau. Era, naturalment, atribuir-se un poder gairebé il·limitat sobre les aljames i anullar l'organització interna de les mateixes, puix llevava autoritat a les decisions dels seus responsables àdhuc en matèria de fe i costums.

Fins a finals del segle XIV, la política dels reis catalano-aragonesos a

c. 14 (FRIEDBERG I, 211); *Decretal.* V, VI, c. 16 (FRIEDBERG II, 777); *ib.*, c. 18 (FRIEDBERG II, 778).

34. Cf. *Decretal.* V, VI, c. 15 (FRIEDBERG II, 776-777); *Decretal.* V, VI, c. 4 (FRIEDBERG II, 772).

35. Cf. *Decret.* C. XXVIII, q. I, c. 13 (FRIEDBERG I, 1087).

36. Cf. *Decret.* C. XXVIII, q. I, c. 10 (FRIEDBERG I, 1087).

37. Cf. *Decret.* D. LIV, c. 13, 15, 17, 18 (FRIEDBERG I, 211-212); *Decretal.* V, VI, c. 1 i 2 (FRIEDBERG II, 771-772).

38. Cf. *Decretal.* V, XIX, c. 12 (FRIEDBERG II, 814-815); *ib.*, c. 18 (FRIEDBERG II, 816).

39. Cf. *Clem.* II, VIII, c. 1 (FRIEDBERG II, 1147).

40. Cf. *ib.*

41. Cf. *Sext. Decretal.* V, II, c. 13 (FRIEDBERG II, 1075).

42. Cf. *Decret.* C. XXIII, q. IV, c. 16 Gratian. (FRIEDBERG I, 904); *Clem.* II, VIII, c. 1 (FRIEDBERG II, 1174); *Decret.* C. II, q. VII, c. 25 (FRIEDBERG I, 489); *Decretal.* V, VI, c. 14 (FRIEDBERG II, 776).

l'esguard dels jueus es caracteritzà per una defensa enèrgica de la seva jurisdicció sobre els jueus, als quals protegiren ben sovint, encara que no sempre amb èxit, contra els atacs que els venien de totes bandes. La raó d'aquest capteniment és ben simple: les aljames eren patrimoni fiscal del rei i l'interès de la monarquia era que els jueus no fossin molestats ni obligats a emigrar, car això es traduïa automàticament en una minva d'entrades.⁴³ D'altra banda, els reis no podien deixar de complir els deures i les responsabilitats religioses que tenien envers el cristianisme i, per això, van haver de precisar, sovint en un ambient de polèmica aspra, l'abast de les diverses competències judicials sobre els jueus. Es produïren moments de tibantor entre l'autoritat reial i l'eclesiàstica.

Són molt nombrosos els documents dels comtes-reis, sobretot a partir del segle XIV, en els quals es fa palesa la seva lluita amb la inquisició per a mantenir la tranquil·litat a les jueueries. Quan els reis no podien evitar que la inquisició processés algun jueu, procuraven almenys de seguir de prop les incidències del procés, al·legant el dret de llur alta inspecció sobre aquests afers.⁴⁴ Ben sovint els reis discutien als inquisidors el dret de processar jueus en causes d'heretgia, i reclamaven per a ells el dret de castigar-los si cometien faltes contra llur llei.⁴⁵ En aquest sentit, és ben conegut el capteniment del Cerimoniós en relació amb diversos processos en què hom acusava els jueus d'haver robat hòsties consagrades⁴⁶ i amb altres sentències inquisitorials contra jueus difamats de pràctiques màgiques o supersticioses.⁴⁷ Durant el seu regnat la casa d'Aragó, sobretot a partir del moment en què Nicolau Eimeric entra en escena com a inquisidor i agent de Gregori XI,⁴⁸ troba moltes dificultats a impedir que els inquisidors processin els jueus sota diverses inculpacions; aleshores, com demostra l'estudi anterior de Josep Perarnau, bo i mantenint el principi segons el qual els inquisidors no havien d'intervenir ni en les heretgies ni en les faltes dels jueus contra llur pròpia llei, quan els inquisidors en processaven algun per presumptes delictes contra la fe cristiana, la Cort intenta consolidar la pràctica que un representant de la monarquia inspeccioni i se-

43. Fritz BAER, *Studien zur Geschichte der Juden im Königreich Aragonien während des 13. und 14. Jahrhunderts* (Historische Studien 106), Berlín 1913, 29-46.

44. Heinrich FINCKE, *Acta Aragonensia II*, Berlín-Lepzig 1908, docs. 537, 540, 543; F. BAER, *Die Juden im christlichen Spanien I*, Berlín 1929, doc. 322, 475-477.

45. F. BAER, *Die Juden...*, I, doc. 133, 148 ss.

46. Joaquim MIRET I SANS, *El procés de les hòsties contra els jueus d'Osca en 1377*, dins «Anuari [de l'Institut d'Estudis Catalans]», IV (1911-1912), 66, 68, 70, 76, 80.

47. J. VINCKE, *Zur Vorgeschichte...*, docs. 46-47, 83-84.

48. Cf. supra, pp. 93-96.

gueixi de prop el curs de l'acció, «de guisa que ço qui s pertany a l'esgleya sia de l'esgleya, e ço qui s'esguard als drets e jurisdicció del senyor rei... romanga saul e illès».⁴⁹

Al principi del seu regnat (1387), Joan I procurà que la Cúria avinyonesa li reconegués el dret exclusiu d'entendre en les causes dels «juheus, moros o altres infeels, los quals haien fetes o dites alcunes coses contra la fe catolica ho contra lur ley o secta».⁵⁰ Malgrat el fervorós clementinisme del rei, la Cúria no el complagué. Però no per això el Caçador fou menys prompte a reivindicar per a ell el dret de processar i castigar les faltes dels jueus contra llur llei, les blasfèmies anticristianes i les apostasies dels conversos.⁵¹ Això no obstant, i malgrat les bones relacions que tingué amb alguns inquisidors, el sobirà no aconseguí de fer prevaldre el seu dret exclusiu en les causes dels jueus. La barreja dels calls de l'any 1391 obrí un nou període en les relacions entre cristians i jueus, amb l'aparició de nous problemes que ara només podem evocar, perquè el seu estudi ens portaria lluny del nostre propòsit.

b) *Les multes dels inquisidors als jueus en profit propi*

Com recordarà Felip Ribot en el seu tractat, hi havia disposicions canòniques que prohibien als inquisidors d'imposar il·lícitament penes pecuniàries.⁵² Malgrat tot, la pràctica inquisitorial de percebre diners en profit

49. J. VINCKE, *Zur Vorgeschichte...*, doc. 112, 123.

50. *Ib.*, doc. 117 b, 128-129.

51. *Ib.*, doc. 118, 129; docs. 133-134, 141; doc. 129, 137. En aquest darrer document es planteja el cas de mestre Sutlam i Biona Sutlam, jueus de Cervera, acusats de *septem erroribus legis* (entenem que és la llei mosaica) i empresonats pel sots-batlle de Cervera, Guillem Ramon de Santa Eulàlia (Santolària?), el qual és amenaçat d'excomunió pel vicari general del bisbat de Vic i pel lloctinent d'inquisidor, el dominicà Pere de Matabous, si no els lliura els dos jueus per ésser processats i castigats. Consultat sobre la conducta a seguir, Joan I respon a Guillem Ramon de Santa Eulàlia: «Nos vero, recensitis et diligenter in nostro pleno consilio litteris antedictis, ubi reperimus horum punitio ad nos totaliter pertinere, vobis dicimus et mandamus, quatenus custodiendo solícite iudeos predictos, contra eosdem de predictis diligentissime veritatem inquiratis, processus inde per vos actitandos seu eorum transumpta, taliter ut in iudicio fides valeat adhiberi, ad nos, qui in propria persona iusticiam ministrare in predictis deliberavimus, protinus remittendo». És evident que el consell reial s'ha pronunciat contra les pretensions eclesiàstiques i inquisitorials, i adopta una posició doctrinal que coincideix amb la que exposa Ribot en el seu tractat. La provisió del rei és del 19 de desembre de 1391, tres mesos després de la mort de Felip Ribot.

52. Cf. *Decretal.* I, xxxi, c. 13 (FRIEDBERG II, 191); *Decretal.* III, I, c. 10 (FRIEDBERG II, 451); *Decretal.* V, xxxvii, c. 3 (FRIEDBERG II, 880-881); *Clem.* V, III, c. 1 (FRIEDBERG II, 1182); c. 2 (FRIEDBERG II, 1182-1183).

propi, ja fos en forma de pena, ja fos arribant a «composicions» iniques amb els seus delats, ens és ben coneguda a través de la documentació de l'època. Els comtes-reis s'esforçaren a combatre aquest abús, que en el cas dels jueus processats per la inquisició obria les portes a infraccions flagrants de les regalies. L'interès dels reis i el combat per la seva sobirania sobre les aljames i els infidels en general exigia, doncs, reprimir aquesta pràctica dels inquisidors.

La documentació que coneixem ens permet de registrar les reaccions dels reis contra la imposició de tals càstigs per part de la inquisició,⁵³ així com la vigilància constant perquè els béns dels jueus condemnats fossin confiscats a favor de la Corona i no tinguessin altra destinació.⁵⁴ Les dues qüestions eren íntimament interdependents i podien donar ocasió a circumstàncies ben delicades i a conflictes enutjosos. D'altra banda sabem que la corrupció era practicada d'una manera no infreqüent pels inquisidors i els seus delegats en processos contra cristians,⁵⁵ cosa de què els comtes-reis tampoc no deixaven de queixar-se sovint⁵⁶ i que volien evitar de tota manera, reservant el dret d'imposar multes únicament als tribunals civils.⁵⁷ Era lògic, doncs, que extremessin la vigilància sobre l'actuació dels inquisidors a l'esguard dels jueus i que maldessin per tallar els abusos que els eren denunciats.

c) *La inquisició i els conversos que apostataven*

Aquest era un punt delicadíssim, perquè afectava la fe d'una manera pregonera i la sensibilitat de la societat en grau summe. La inquisició tenia el deure de perseguir els apòstates, processar-los i castigar-los amb severitat. Però els conversos que apostataven, en ésser denunciats i perseguits, fugien d'una jueria a l'altra, on eren socorreguts, i d'un país a l'altre, creant dificultats serioses a l'acció dels policies de la fe.⁵⁸ Els reis i els seus

53. J. VINCKE, *Zur Vorgeschichte...*, doc. 46, 83; doc. 63, 93; doc. 76, 103; F. BAER, *Die Juden...* I, doc. 322, 475-477.

54. J. VINCKE, *Zur Vorgeschichte...*, doc. 17, 66; docs. 21-22, 68-69; doc. 65, 95-96.

55. *Ib.*, doc. 125, p. 134; Jaume de PUIG i OLIVER, *El procés dels lullistes valencians contra Nicolau Eimeric en el marc del Cisma d'Occident*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LVI (1980), 343, 364-365. Cf. també ACA, Canc., reg. 1869, f. 71^r-72^r.

56. J. VINCKE, *Zur Vorgeschichte...*, doc. 63, 93.

57. *Ib.*, doc. 76, 103.

58. *Ib.*, doc. 65, 95-96.

oficials també havien d'intervenir en aquestes causes, perquè els processos contra apòstates solien desembocar en els càstigs més grans, dels quals els corresponia l'execució.

D'altra banda, tenim indicis suficients per a pensar que devers mitjan segle XIV la comunitat jueva no solament procurava de recuperar els conversos, ans, un cop recuperats, els impulsava a renegar públicament la fe cristiana, amb la qual cosa esdevenien candidats nats a la foguera, com a mitjà per a tenir uns màrtirs del judaisme en terra de cristians i, com a efecte mediat però no pas secundari, per a fer vana del tot l'acció i la pressió proselitista dels cristians sobre els jueus. Una tal reacció de les aljames era una actitud que no estava exactament prevista en les disposicions canòniques sobre els jueus i, en conseqüència, l'autoritat eclesiàstica no tenia un criteri sòlid sobre què calia o què era millor fer en aquest cas. L'aggravació del problema dels conversos que rejudaitzaven i, renegant de la fe, es procuraven un martiri que era un motiu de propaganda a favor de la fe judaica, és senyal que les relacions entre les dues comunitats esdevenien més i més tenses i difícils.⁵⁹

Coneixem exemples de magnanimitat reial envers jueus que ajudaven els conversos apòstates, per bé que aquesta magnanimitat era ajudada amb contribucions econòmiques conspícues.⁶⁰ Amb tot, la regla era el rigor.⁶¹ Un dels problemes que es plantejaven era el de saber ponderar fins a quin punt calia castigar els jueus que s'esforçaven a reconvertir els conversos, quin havia de ser el rol dels inquisidors en aquests casos i com s'havia de combinar amb l'acció que els prínceps seculars tenien el deure d'empresendre per a reprimir les apostasies i els seus possibles inductors.

Hi havia casos molt clars, com és ara el de la circumcisió d'un cristià.⁶² Però els jueus que s'esforçaven a recuperar els membres de llur comunitat que s'havien convertit al cristianisme, com calia tractar-los? Era prudent de convertir els apòstates en màrtirs de la comunitat jueva? Tots aquests problemes pràctics tenien solucions teòriques en els textos legals, però la mateixa legislació podia suggerir respostes diverses a preguntes idèntiques. Tenim exemples documentats, com acabem de veure, de comportaments comprensius del rei, encara que no massa eficaços, envers els jueus que

59. Cf. *in integro* l'article de J. Perarnau citat a la nota següent.

60. J. VINCKE, *o. c.*, doc. 9, pp. 58-59; però cf. Josep PERARNAU I ESPELT, *El procés inquisitorial contra els jueus Janto Almuli, la seva muller Jamila i Jucef de Quatorze (1341-1342)*, dins «Revista Catalana de Teologia», IV (1979), 334 i nota 46 bis.

61. J. VINCKE, *o. c.*, doc. 55, 98; doc. 65, 95-96; doc. 133, 141.

62. *Ib.*, doc. 55, 89.

procuraven o aconseguien que els conversos apostatessin de la fe cristiana,⁶³ tot i que segons la llei canònica els cristians no podien sofrir aquests fets sense reaccionar vivament.⁶⁴

I no és gens difícil d'imaginar que, en aquest punt, la inquisició aplicava els màxims rigors. Però l'executor de la pena era l'autoritat civil i això donava al rei un motiu per a intervenir en aquestes qüestions, el descabellament de les quals, com ha demostrat J. Perarnau en l'estudi anterior, donava lloc amb molta facilitat a interminables disputes de competències.

2. La posició doctrinal de Felip Ribot

La resposta al primer dels tres articles sotmesos a la consideració del carmelità de Peralada és donada pels principis que Ribot estableix als capítols IX, X i XI del seu tractat. El segon article és contestat amb aportació de textos canònics i autoritats de juriconsults. El tercer article troba els antecedents de la seva solució en el capítol XII. Ja es veu, doncs, que els vuit primers són com una mena de prolegòmens als capítols resolutoris IX-XII. La consulta que hom ha fet a fra Felip Ribot dona peu a la construcció d'un tractat, el qual no serà una freda exposició jurídica, ans una veritable reflexió fenomenològica entorn de l'heretgia i la incredulitat, després de la qual es podran determinar amb fonament les qüestions jurídiques que calgui: *Ut melius possem articulis mihi oblatis respondere, necessarium iudicavi aliqua de haeresi et de incredulitate infidelium et de iudice horum criminum praemittere. De hiis itaque praesentem feci tractatum, in XIII capitula divisum.*⁶⁵

El mètode emprat per Ribot en el seu escrit és l'escolàstic. El tractat

63. Cf. supra, nota 60.

64. Cf. *Decret. D. XLV*, c. 5 (FRIEDBERG I, 161-162); *Decretal. V*, ix, c. 4 (FRIEDBERG II, 791); *Sext. Decretal. V*, ii, c. 13 (FRIEDBERG II, 1075).

65. BC, ms. 583, f. 184^r. Cal recordar ací que en el tractat *De iurisdictione ecclesie et inquisitorum contra infideles demones invocantes, vel alias fidem catholicam agitantes*, Eimeric procedeix segons aquest ordre: «Primo videbitur iudei et infideles ceteri si et quibus modis possint delinquere; secundo, si et quibus modis contra fidem possint delinquere; tercio, si in fide delinquendo possint vere dici hereticare; quarto, in fide delinquentes et hereticantes quis habet iudicare; quinto, videtur propositum clare, quis scilicet iudeos et infideles ceteros in fide et contra fidem delinquentes habeat sentenciare» (cf. Josep PERARNAU I ESPELT, *Tres nous tractats de Nicolau Eimeric en un volum de les seves «Opera omnia» manuscrites procedent de sant Domènec de Girona*, dins «Revista Catalana de Teologia» IV [1979], 92-93). És l'esquema mateix de Ribot, tal com es reflecteix ja en el títol del tractat que editem.

és un conjunt de tesis escalonades que l'autor defensa amb un o més arguments dialèctics i amb les pertinents autoritats bíbliques, patristiques, teològiques i jurídiques. Les objeccions i els arguments *contra* són refutats amb el mateix sistema. Amb brevetat i estil concís, Ribot edifica les conclusions que li serviran per a donar resposta als tres articles que hom li ha proposat. El caràcter d'obra d'encàrrec que té el petit tractat que estudiem no s'ha de perdre mai de vista.

a) *Anàlisi de l'heretgia*

De bell antuvi, Ribot ja presenta l'heretgia com un fenomen que no més es pot donar en el si d'una comunitat religiosa, sigui quina sigui; i, com a tal, té unes característiques universals fàcilment assenyalables. L'heretgia, diu Ribot tot citant les *Etimologies* isidorianes, és una divisió, però no una divisió qualsevol, sinó aquella per la qual hom se separa de la fe comuna de la religió que hom professa: *Est igitur haeresis divisio non quaelibet, sed illa sola qua quis se dividit a communi fide religionis quam professus est.*⁶⁶ En la caracterització de Ribot, doncs, l'heretgia és primàriament una separació, una divisió, l'escisió entre el tot i una seva part. Aquest és l'element característic de l'heretgia que Ribot subratllarà amb insistència al llarg del seu tractat i un dels trets personals de la seva posició doctrinal, perquè, com veurem en l'estudi del text, la seva teologia de la fe i de l'heretgia depèn, àdhuc textualment, de la doctrina de sant Tomàs.

Un segon pas és donat en caracteritzar l'heretgia com una opinió. La fe, diu Ribot seguint sant Tomàs, no és assentir a un conjunt de proposicions? Doncs l'heretgia, que és allò contrari a la fe, també és assentir a un conjunt de proposicions. Cal, per tant, que hi hagi un acte intel·lectual a la base de la divisió herètica. Aquesta precisió és necessària per tal de distingir acuradament entre heretgia i pecat, el qual també comporta una separació de la comunitat, però no és, com l'heretgia, una desviació de la fe pròpiament dita. Aquest principi serveix per a interioritzar des del començament l'essència de l'heretgia. A Ribot li interessa molt que un fet extern no pugui ser pres com a base per a un procés inquisitorial. En aquest sentit, recull la distinció tomista entre religió i fe: així com la virtut de la religió no és pròpiament la fe, sinó que inclina a professar-la mitjançant signes externs, també els vicis oposats a la virtut de la religió, com és ara la simonià, la idolatria i d'altres, no són pròpiament infidelitats

66. BC, ms. 583, f. 185^r.

o heretgies, és a dir, faltes contra la fe, sinó que inclinen a pràctiques exteriors contràries a la fe (cap. II).

Un progrés en la caracterització de l'heretgia s'esdevé quan Ribot afirma que l'heretgia és una opinió a la qual l'enteniment assenteix, és a dir, una opinió conscient i deliberada. Això és dit, sobretot, per a distingir l'herètic del qui dubta en matèria de fe. No certament del qui dubta, tot i estar ben assabentat de la doctrina de l'Església, sinó d'aquell que dubta sobre el contingut exacte d'una veritat revelada, a la qual per endavant vol adherir (cap. III).

Un altre pas important és l'afirmació segons la qual l'heretge no solament ha de tenir opinions deliberades i conscients, ans aquestes han de fer referència a les veritats de la religió que l'heretge professa. És per dir que un cristià no pot ser mai un heretge sarraí, ni un musulmà heretge jueu, ni un jueu heretge cristià. Ribot dóna tres arguments per a provar aquesta afirmació seva:

1. Opinar malament en coses que no tenen res a veure amb la fe cristiana no constitueix motiu d'heretgia. Per tant, opinar malament en qüestions que fan referència a les altres religions no fa que el cristià sigui herètic en cap d'elles. I el mateix s'esdevé per a qualsevol home religiós a l'esguard d'una religió que no sigui la seva (línies 198-210).

2. L'heretgia corromp la fe. Però el qui opina en coses que no tenen res a veure amb la fe, no la pot corrompre. Per tant, el qui sosté opinions errònies sobre religions diferents de la que professa no corromp la seva fe (línies 211-216).

3. Si opinar malament en qüestions que no tenen res a veure amb la fe cristiana fos causa d'heretgia, tothom qui s'equivoqués en les ciències i en les arts profanes seria heretge, conclusió que és ridícula (línies 217-233).

Com es pot veure, Ribot maneja bé l'argument de la reducció a l'absurd.

D'aquesta manera, Ribot ha donat una primera caracterització de l'heretgia i de l'heretge: l'heretgia és una opinió deliberada i reflexa contrària a algun punt de la fe que professa el seu sostenidor. El pecat separa de la comunió religiosa, una fe mal apresada o un dubte separa de la fe, però només l'opinió herètica conscient i mantinguda amb pertinàcia és pròpiament una heretgia (cap. IV).

Igualment, mirant el mateix des del cantó de l'heretge, cal dir que si una opinió herètica no és afirmada per algú que professa la religió contra la qual atempta aquella opinió, no és pas possible encara de parlar formalment d'heretgia. La raó és ben simple: l'heretgia divideix aquell qui la sosté de la comunitat de fe. Per tant, si algú no professa la fe d'una comu-

nitat donada, encara que sostingui opinions contràries a la fe d'aquella comunitat, no pot ser formalment heretge fins al moment que hi sigui incorporat. Per això, anota de seguida Ribot, ni els jueus ni els sarraïns ni els altres pagans, que mai no han professat la fe cristiana ni se n'han pogut apartar, no poden ser considerats mai heretges des del punt de vista de la fe cristiana, ans únicament infidels (cap. V).

L'última caracterització de l'heretge és la pertinàcia amb què opina d'una manera contrària a la fe de la seva religió. És a dir, l'heretge manté conscientment la seva opinió contra la fe comuna dels altres membres de la seva religió. Sense aquesta actitud pertinaç no hi ha heretgia, sinó error, foraviament o confusió (cap. VI i primera part del cap. VII). És la doctrina tradicional, que distingia amb tota claredat l'*haereticus* i l'*errans*.

b) *Anàlisi de la incredulitat*

Establerta la definició de l'heretge, Ribot emprèn l'estudi de la incredulitat dels infidels. Però abans d'entrar en aquesta matèria, recorda les disposicions canòniques que regulen les competències judicials i les condicions amb què cal exercir-les entorn de l'heretgia: judicar un heretge és competència exclusiva dels tribunals eclesiàstics, assenyaladament dels tribunals episcopals, i també dels inquisidors delegats del papa. El bisbe i l'inquisidor han d'actuar plegats i de comú acord i, quan un d'ells no es pot fer càrrec d'un assumpte, l'altre ha d'actuar sempre escoltant el parer d'una comissió especialment diputada *ad hoc*. Més encara, el jutge eclesiàstic només pot condemnar el qui sosté una heretgia ja condemnada per l'Església, o qualsevol opinió manifestament contrària a la fe catòlica. Els casos dubtosos o aquelles opinions que no apareixen com a manifestament contràries a la fe cal sotmetre-les al judici de la Seu Apostòlica, la qual té el dret i el deure d'aclarir els dubtes, però no el d'introduir noves veritats de fe. Les declaracions i definicions papals han de ser acatades i el qui les rebutja és formalment heretge (segona part del cap. VII).

En el capítol vuitè Ribot estudia la incredulitat dels infidels; és a dir, com a conseqüència de les anàlisis anteriors, segons les quals els jueus i els pagans han aparegut com a mers infidels, ara el carmelità de Peralada examina quin és el *status* religiós dels infidels des del punt de vista cristià. Dirigint sempre pel tenor dels tres articles als quals ha de respondre, Ribot escometa primer el cas dels jueus, amb els quals els cristians tenim en comú l'Antic Testament. Recordant la doctrina cristiana de la inspiració bíblica, Ribot diu que la Llei antiga, com la nova, fou inspirada per la Veritat primera, infal·lible i no falla, que és el Crist. En canvi, els jueus no creuen

que la seva llei hagi estat inspirada pel Crist. Per tant, ells formen part d'un altre univers religiós.

Precisant més, Ribot afirma que la fe dels jueus i la dels altres infidels és una fe humana, que no ve de Déu. Ja que, segons l'evangeli de sant Joan, la fe és un ensenyament interior del Pare que inclina a creure en Jesús, els qui no creuen en Ell no han estat ensenyats per Déu. Per tant, tota professió religiosa no cristiana és un afer purament humà, temporal. Els jueus i els altres infidels, tant si són heretges en la seva religió com si són ortodoxos, no tenen cap lligam religiós —per tant, real— amb el món cristià (cap. VIII). Conclusió important en ordre a excloure'ls de la jurisdicció eclesiàstica i adscriure'ls únicament a la jurisdicció civil.

c) *La jurisdicció eclesiàstica sobre els infidels*

El carmelità de Peralada ha anat molt enllà. Al seu temps era doctrina corrent que el papa tenia jurisdicció sobre els fidels i sobre els infidels, i Eimeric, com es pot veure en el tractat que J. Perarnau publica en aquestes mateixes pàgines, explotava hàbilment una tal doctrina per demostrar que els inquisidors podien actuar contra els infidels en causes que tocaven la fe cristiana. Ribot vol demostrar el contrari i, per tant, d'una manera o altra ha de limitar aquesta doctrina. Això és l'objecte del capítol IX.

Ribot no negarà que el papa tingui jurisdicció universal sobre tots els homes i que, si els infidels delinqueixen contra la llei moral, els pugui jutjar. Però diu que els arguments allegats per a provar aquest principi no demostren que el papa pugui judicar els infidels en els casos reservats únicament a Déu. I com que l'evangeli de sant Joan diu que el qui no creu ja ha estat jutjat per Déu, és evident que ningú inferior a Déu no ha d'intervenir en la qüestió de la incredulitat. És a dir, la qüestió fonamental de la fe és competència exclusiva de Déu. El papa no s'hi ha de barrejar. *A fortiori* cap jutge eclesiàstic no pot jutjar els afers fonamentals —la fe, l'heretgia— dels membres d'una altra religió.

Hem vist com Ribot definia l'heretge, situant-lo amb tota mena de precisions a l'interior d'una comunitat religiosa determinada. Després defineix el món de la incredulitat, almenys en el sentit que n'afirma explícitament el caràcter mundà, profà. Per acabar, Ribot intenta precisar les relacions entre el món religiós veritable i autèntic —i per tant, repetim, real— amb aquest altre món religiós humà, que s'expressa en el judaisme i en la pagania.

«El qui no creu ja ha estat jutjat».⁶⁷ El verset de sant Joan dona la

67. Jo 3, 18.

clau a Ribot per a definir les relacions entre el cristianisme i la incredulitat. Els incrèduls tenen un *status* religiós clar i precís: el judici per part de Déu. Aquest fet, connectat amb el misteri de la predestinació divina, és cert, però no és a l'abast de la comprensió humana, l'home no hi pot intervenir en cap aspecte. És un afer que Déu es reserva. Per tant, l'Església no es pot atribuir cap competència per a jutjar la incredulitat, ni tampoc les heretgies internes de les diverses comunitats religioses, ja que són qüestions humanes, profanes, i l'Església no ha rebut una missió mundana, d'aquest món, sinó sobrenatural. Un pas més i Ribot hauria estat un teòric de la tolerància i la llibertat religiosa a finals del segle XIV.

El capítol X insisteix sobre el que ja ha estat dit i en treu la conseqüència que l'inquisidor no pot intervenir en qüestions internes de la religió dels jueus o dels pagans.

Restava un problema: el cas de l'infidel que ataca el cristianisme escampant doctrines errònies contra la vera religió. En aquest cas, i glossant la legislació canònica, Ribot atorga que l'Església es pot defensar contraatacant i aplicant les penes previstes contra els qui es comporten d'aquella manera. Però precisa que l'inquisidor no els pot castigar, perquè el seu és un ofici delegat i el dret eclesiàstic no afirma que els infidels que escampin doctrines errònies contra la fe cristiana caiguin sota la jurisdicció de l'inquisidor, si ja no és que un privilegi especial els ho concedeixi. Ara bé, els infidels que incorporin o reincorporin mitjançant determinats ritus un cristià a la seva comunitat religiosa, poden ser castigats severíssimament per ordre d'un inquisidor.

En relació amb aquests casos, Ribot ensenya, i així corrobora els desitjos dels comtes-reis, que el príncep temporal té el deure d'intervenir, al costat del jutge eclesiàstic. Però si un d'ells ha obert ja un procés d'aquesta mena, diu que és millor que l'altra jurisdicció no hi intervingui. Pel que fa als infidels que escampen doctrines errònies i contràries a la fe cristiana i als qui incorporen els cristians a una altra comunitat religiosa, afirma que són mereixedors de la pena capital. Per tant, quan l'autoritat temporal està decidida a infligir aquesta pena, és millor que l'autoritat eclesiàstica s'hibeïxi del procés, perquè l'Església no pot condemnar ningú a mort.

Aquesta és, a grans trets, la doctrina de Felip Ribot sobre l'heretgia, la incredulitat i la jurisdicció eclesiàstica sobre els infidels.

3. *Conclusions*

El petit tractat de Felip Ribot té una unitat remarcable. La temàtica és tractada amb un encadenament típicament escolàstic. Sense els capítols

d'anàlisi minuciosa de l'essència de l'heretgia i de la incredulitat, no serien possibles les conclusions a què arriba el carmelità de Peralada en tractar de la jurisdicció eclesiàstica sobre jueus i pagans. Però també és veritat que aquesta temàtica ha estat orientada en els seus lligams interns per uns problemes històrics vius i per una opció deliberada a favor dels drets de l'autoritat civil.

Remarquem tot d'una el caràcter estrictament teològic del pensament de Ribot. Les seves fonts són els Pares, sant Tomàs, el dret canònic i l'Es-criptura. Només per a aspectes secundaris, i encara amb molta sobrietat, fa recurs a l'autoritat d'Aristòtil i al dret romà. Com veurem en l'estudi crític del text, Ribot es mou a l'interior de l'ortodòxia catòlica, sense depassar-ne mai els límits.

En el seu tractat, i des d'un bell principi, Ribot s'enlaira a un nivell especulatiu del qual ja no baixa: presenta un estudi de fenomenologia religiosa. Tracta de l'heretgia en un pla universal, destacant-ne els trets essencials, de manera que la seva especulació sigui extensible a les heretgies de totes les religions. Aquest estil de pensar traeix una notable maduresa. El llenguatge mateix de Ribot conté algun matís colpidor: parla de *religio* i de *fides* tant a propòsit del cristianisme com del judaisme i del paganisme, que el seu contemporani Eimeric encara anomenava amb el nom tradicional i despectiu de *secta*. Ribot no pot deixar de dir que el judaisme és un *ritus execrabilis*, i àdhuc li aplica el nom de *secta*, però la seva actitud envers les altres religions és una actitud de respecte.

La valoració que fa de la incredulitat en general és purament religiosa, emmarcada en el domini de la història salvífica. La religió cristiana i les altres religions són substancialment diferents, i responen a moments diversos de la història de la salvació. És Déu qui dóna la fe a qui vol i en manté allunyats els altres. Aquesta veritat, que és una de les afirmacions més dramàtiques de la religió cristiana, dóna peu a fonamentar la mundanitat del fenomen religiós no-cristià i, per tant, a recordar que els drets i els deures jurisdiccionals de l'Església queden circumscrits i limitats a l'esfera intraeclesial. Si hom pensa que el segle XIV s'obre amb la butlla *Unam Sanctam* i es tanca amb les especulacions de Ribot, obscur frare empordanès, tot d'una s'imposa una reflexió sobre el caràcter crític d'aquesta centúria i la seva gran importància per a l'avenir.

Reduïdes, doncs, les religions no-cristianes a realitats seculares, es compren que en la polèmica entre la inquisició i el poder civil entorn de la jurisdicció sobre els infidels en matèries tocant a llur fe i a la fe cristiana, Ribot es decanti obertament a favor de l'autoritat civil.

Podem deduir d'aquest fet la relació històrica exacta entre el tractat que editem i el text que edita J. Perarnau?

Reforçant les seves conclusions, nosàltes ens inclinem a pensar que, en escriure el seu tractat breu, Eimeric no coneixia el tractat de Ribot. Creiem que l'inquisidor, en tractar de la jurisdicció del papa sobre els infidels, no hauria pogut deixar de referir-se a la teoria de Ribot, segons la qual la incredulitat és un cas *soli Deo reservatus*. En el seu tractat breu, Eimeric cita una glossa d'Innocenci IV, també utilitzada per l'inquisidor gironí al *Directorium*,⁶⁸ que abona la jurisdicció universal del papa sobre tots els homes. Aquest mateix text, com veurem, és reprès per Ribot, el qual admet que el text d'Innocenci IV prova la potestat judiciària del papa sobre tots els homes, però afirma que no prova que el papa pugui judicar en els casos reservats únicament a Déu. L'afirmació de Ribot és prou atrevida i plena de conseqüències perquè Eimeric, si havia pogut conèixer el seu tractat, no s'hi referís. D'altra banda, és poc probable que Eimeric s'hagi deixat trepitjar una autoritat al·legada per ell, sense reaccionar amb el seu urc característic. Finalment, tota la posició de Ribot contra l'intervencionisme eclesiàstic en els afers religiosos de jueus i infidels reposa en la seva teoria de la incredulitat, segons la qual aquesta és un afer mundà i Déu se'n reserva el judici. El tractat breu d'Eimeric no hi fa cap al·lusió, i això és significatiu.

Al capdavant, l'escrit de Ribot és la resposta a una consulta feta segurament des de la Cort, una mena de dictamen que potser restà arxivat entre els papers de la Cancelleria reial o la de l'infant Joan, i només fou recopiat, a partir de l'original de l'autor o d'una altra còpia, en el ms. del convent de Peralada que ens l'ha conservat. Cal evocar, encara, tal com també fa oportunament J. Perarnau en el seu estudi, la gestió de Joan I, que l'any 1387, durant els primers moments del seu regnat, intentà el reconeixement per part de la Cúria avinyonesa del seu dret exclusiu a entendre en les causes dels jueus i els altres infidels que delinquen de paraula contra la fe catòlica o contra llur pròpia religió.⁶⁹ La tesi de Ribot, parapetada en una acumulació notable d'autoritats canòniques, abona teòricament l'actitud del rei. Mancats com estem de dades més precises, no podem excloure *a priori* que hi hagi hagut alguna relació entre la consulta a Ribot dels tres articles i la gestió diplomàtica del rei a Avinyó, que bé havia de tenir algun fonament teòric. Això especificaria una mica la finalitat històrica del tractat de Ribot, però no les seves intencionalitats pregones ni, de bon tros, les seves relacions amb els tractats d'Eimeric, que ara com ara no ens és possible d'acabar de definir com voldríem.

68. Cf. *Directorium inquisitorum* II, q. XLVI (PEGNA, Roma 1587, p. 353 a-b).

69. Cf. supra, nota 44.

4. *Felip Ribot i la filosofia de la religió*

El petit tractat de Ribot, originat entre polèmiques aspres i posat al servei de la política eclesiàstica dels reis d'Aragó, té una importància innegable en la història de la filosofia medieval de la religió. La seva anàlisi de l'heretgia com una opinió que s'expressa necessàriament en una proposició —*enuntiabile complexum*— i la seva visió de les religions no-cristianes com a elements religiosos mundans, radicalment diferents de la fe cristiana, però no per això despresos del pla històric de Déu sobre la humanitat, són dues posicions especulatives de gran interès. Ribot universalitza el concepte d'heretgia mitjançant una anàlisi rigorosa de la seva essència religiosa, i això li permet de fer veure que les heretgies dels infidels no són ni poden ésser tals heretgies des del punt de vista cristià. En el pensament de Ribot hi ha una insinuació de la secularitat de tot allò que no és genuïnament cristià, de la profanitat del món. Paral·lelament, la missió de l'Església resta més ben definida tant a l'interior com a l'exterior de la comunitat dels creients. La sagacitat de Ribot ha consistit en desplegar aquesta doctrina combinant recursos dialèctics, autoritats patristiques i escripturístiques, l'autoritat teològica de sant Tomàs i el dret eclesiàstic.

Dissortadament, la teoria ribotiana no va tenir cap influència. Els seus principis, degudament desenvolupats, portaven a la tolerància i, més a llarg termini, a la llibertat religiosa. Nosaltres el podem saludar ara com un llunyà predecessor dels temps moderns. Estudiant el seu tractat, ens adonem que no tots els esperits de la seva època es decantaven cap a les actituds engegades que donaren lloc a la terrible barreja dels calls, ni tampoc no mancaven les bases teòriques per a definir una política que no fos la de la unitat religiosa a ultrança. Però el sol esment d'aquestes dues realitats històriques ens recorda ja que la doctrina de Felip Ribot fou prematura. Triomfà una altra posició i els seus efectes perduren, no cal oblidar-ho, fins al moment present.

Ribot servia una monarquia que tenia el propòsit de salvaguardar els jueus i mantenir-hi pau, per a la qual cosa els comtes-reis no veien cap mitjà més idoni que la sostracció a l'inquisidor de la jurisdicció sobre els infidels i el trasllat de tots o gairebé tots els litigis inter-religiosos als tribunals civils. En defensar aquesta posició, Ribot honorava la monarquia que la volia imposar i lligava el seu nom a una causa humanitària.

II. EDICIÓ I ESTUDI DEL TEXT

Editem l'únic manuscrit conegut del *Tractatus de heresi et de infidelium incredulitate et de horum criminum iudice* segons les normes que expressem en un altre lloc. Hem dividit el text de cada capítol en paràgrafs a fi de facilitar-ne la lectura i la comprensió de l'ordre intern, però ens hem abstingut de numerar-los. Hem posat epígrafs a cada capítol.

Hem enviat a l'aparat crític totes les variants ortogràfiques, indicant al mateix temps els diversos accidents que afecten el text del ms.: correccions del copista, ratllats, repeticions, llacunes, interlineacions, omissions, etcètera. Quan la correcció és efectuada per nosaltres, donem a l'aparat crític el text a parer nostre defectuós del ms., i indiquem si aquest caràcter ens ha estat suggerit per les edicions de fonts citades per Ribot. A partir del f. 195^v hem substituït *Arnaldus* per *Archidiaconus*. Hem regularitzat la *j* inicial de noms, substituint-la per *i*. Per a les cites de textos escriturístics i canònics hem adoptat uniformement la numeració romana, encara que en el ms. aquesta convisqui amb l'àrbiga; no indiquem a l'aparat les nostres substitucions de l'una per l'altra.

Pel que fa a l'aparat de fonts, a més de les referències, donem a vegades els textos que cita Ribot, d'acord amb els criteris següents: *a*) quan hem hagut de consultar aquests textos en ms. o en edicions antigues, de verificació difícil per a qui no té a l'abast una gran biblioteca; *b*) quan es tracta d'evidenciar una font o una referència textual no adduïda per Ribot; *c*) quan el text o el lloc citat ha influït en el text ribotjà.

En l'aparat complementari de notes, a més de les referències i observacions doctrinals que ens han semblat oportunes, proposem algunes addicions al text que afecten al sentit o que ens han estat suggerides per llocs paral·lels del mateix ms.

[Mag. PHILIPPI RIBOT, O. Carm.]

[TRACTATUS DE HAERESI ET DE INFIDELIUM
INCREDELITATE ET DE HORUM CRIMINUM IUDICE]

- 5 *Incipit tractatus de heresi et de infidelium incredulitate et de horum . f. 184^r
criminum iudice, editus a fratre Philippo Riboti, magistro in sacra
pagina, ordinis fratrum beatissime Marie de Monte Carmeli. Et fuit
de conventu Petralate filius et provincialis provincie Cathalonie.*

[PROOEMIUM]

- 10 Ut melius possem articulis mihi oblatis respondere, necessarium
iudicavi aliqua de heresi et de incredulitate infidelium et de iudice
horum criminum premittere. De hiis igitur presentem feci tracta-
tum, in XIII capitula divisum.

Capitulum primum: quid sit heresis et unde dicatur.

- 15 Capitulum secundum: quod heresis consistit in opinione intellec-
tus et est in eo tamquam in subiecto.

Capitulum tertium: quod heresis est opinio cui intellectus as-
sentit et qualiter dubius in fide infidelis sit.

Capitulum quartum: quod heresis est opinio opposita non cui-
libet doctrine, sed solum doctrine fidei.

- 20 Capitulum quintum: quod nulla opinio contraria fidei alicuius
religionis est in ea heresis proprie, nisi sit in illo qui est professus in
tali religione.

Capitulum sextum: quod nullus opinans contra fidem religionis
sue est in ea hereticus, nisi in illa opinione sit pertinax et induratus.

- 25 Capitulum septimum: quis sit hereticus proprie et ad quem per-
tinet iudicare et dubia fidei declarare et quod nemini licet in religione
christiana novam fidem inducere.

4 incredulitate 10 alica | incredulitate 18 oposita 24 hereticus seq hom cancell pro-
prie et ad quem pertinet hoc iudicare et dubia fidei declarare et quod nemini licet in religione
christiana novam fidem inducere. Capitulum VIII 26 fidey 31 oposita 33 incredulitate

9-12 Deixant de banda la relació a establir entre el tractat de Felip Ribot i els
d'Eimeric que escometen el tema de l'heretgia i els infidels, remarcarem que el carme-
lità de Peralada replantja la qüestió de l'heretgia des del seu mateix principi.

25-26 Tenint en compte infra, línia 385, cal llegir «ad quem pertinet hoc iudicare».

Capitulum octavum: quod iudei et pagani sunt in fide foris penitus a nobis, nec a Deo habent fidem quam tenent.

Capitulum nonum: quod ecclesia iudicare non debet de heresi que fidei alterius religionis opposita est. 30

Capitulum decimum: quod sicut ecclesia non iudicat de infidelium heresi seu incredulitate, ita nec inquisitor potest de ea iudicare.

f. 184^v Capitulum undecimum: quod licet ecclesia possit punire infidelem inter christianos seminantem errores contrarios fidei christiane, inquisitor tamen non potest de hoc cognoscere. 35

Capitulum duodecimum: quod infidelem transducentem de facto christianos ad ritum suum execrabilem potest inquisitor punire. Et quod princeps terrenus in omnibus casibus qui in opprobrium fidei christiane cedunt potest de infidelibus cognoscere et ecclesia simul cum eo cognoscens debet de cognitione cessare, si princeps velit eos pena condigna punire. 40

Capitulum tertiumdecimum: in quo ponitur responsio ad formam articulorum oblatorum.

Omnia vero contenta in presenti opere submitto humiliter correctioni, determinationi et definitioni sacrosancte sedis apostolice, cuius fidem et determinationem intendo semper in omnibus sequi. Et si, quod absit, dixerim aliquid contrarium fidei orthodoxe vel bonis moribus in presenti opere vel aliis, illud imputetur mee non quidem malitie, sed ignorantie; quod etiam volo pro non dicto habere et penitet me dixisse. 50

[CAPUT I]

Capitulum primum: quid sit heresis et unde dicatur.

Sicut egregius doctor Augustinus XIX libro *Contra Faustum* ait, «in nullum nomen religionis, seu verum seu falsum, coadunari homines possunt, nisi aliquo signaculorum vel sacramentorum consor- 55

35-36 christianes corr 38 execrabilem 39 obprobrium 46 diffinitioni

56 alico 59-60 circumsicionem 60 habrahe 61 synagoge 64 circumsidenti 65-66

⁵⁴⁻⁵⁷ AUGUSTINUS, *Contra Faustum Manichaeum*, l. XIX, c. 11 (PL 42,355).

⁵⁴ Ribot destaca tot d'una el caràcter comunitari de la fe, per tal que sobresurti la relació genuïna de l'heretge i l'heretgia amb la comunitat de la qual neixen, idea mai no oblidada, però potser massa negligida, segons Ribot. Cf. més avall la glossa de Giovanni d'Andrea, citada a la nota a la línia 649 de l'aparat de fonts, on és expressat el pensament que l'heretgia és una divisió i que perquè es produeixi l'escisió herètica és necessari que abans hi hagi hagut unitat.

tio colligentur». Hoc ego declarabo tam in religione iudeorum quam christianorum, ut per has intelligatur in ceteris declaratum.

60 Prima namque coadunatio in religione iudeorum erat per circum-
cisionem, quam quis suscipiens profitebatur fidem religionis Abrahe,
per quam adunabatur sinagoge, id est, congregationi iudeorum, ad
vivendum tam in fide quam in moribus secundum legem eorum.
Propter quod ait Apostolus ad Galatas v: «Testificor omni homini
circumcidenti se, quoniam debitor est universe legis servande».

65 Similiter prima coadunatio in religione christiana est per bap-
tismum, quem quis suscipiens profitetur fidem religionis christiane, per
quam incorporatur || ecclesie, id est, congregationi fidelium chris-
tianorum, ad vivendum tam in fide quam in moribus secundum legem
eorum. Propter quod Christus, Matthei xxviii capitulo, suis dis-
cipulis dixit: «Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine
70 Patris et Filii et Spiritus Sancti, docentes eos servare omnia que-
cumque mandavi vobis».

75 Secundum vero Isidorum, in libro *Ethimologiarum*, heresis di-
visio interpretatur et dicitur ab hercisco, herciscis, id est, divido, di-
vidis. Est igitur heresis divisio non quelibet, sed illa sola qua quis

f. 185^r

baptismum 70 baptizantes 73 ysydorum 78 hoc seq at cancell | Ieronimus 81 hereticus

63-64 Gal 5, 3.

69-72 Mt 28, 19-20.

73-75 La definició no es troba al llibre de les *Etimologies* d'Isidor, ans en la *Summa* d'Azó, Lió 1533, f. VIII^r a: «Videndum ergo quis sit hereticus et unde dicatur... et dicitur ab hercisco, id est divido. Inde indic. fami. herics., id est, hereditatis dividende. Inde et heremita quasi divisus ab aliis; et ita heresis dicitur divisio, id est, separatio a catholica fide». També és reportada per Henricus de SEGUSIO, Cardinalis HOSTIENSIS, *Summa*, Lió 1517, f. 422^r: «Dicitur autem hereticus ab hercisor, hercisceris, id est, divido, dividis».

57-58 Ribot vol formular un concepte d'heretgia que sigui aplicable a les tres religions conegudes del seu temps; això el porta a considerar les religions com un fenomen històric i social, i, per tal que hom no el pugui blasmar en considerar el cristianisme al mateix nivell que l'islamisme i el judaisme, sense ulteriors salvetats que impliquin alguna subordinació d'aquelles religions al cristianisme, s'aixopluga oportunament sota un text de sant Agustí. De bell antuvi, doncs, es mou en un pla de fenomenologia religiosa.

59-72 Ribot no considera ací la circumcisó ni el baptisme en llur aspecte sacramental salvífic, sinó com a signes que imprimeixen caràcter i incorporen visiblement a una comunitat religiosa determinada.

73-75 Ribot potser depèn ací de Nicolau EIMERIC, *Directorium inquisitorum* II, q. xxxi (PEGÑA, Roma 1587, 231 a B), el qual atribueix a Isidor la derivació del mot *haeresis* del verb *erciscor*.

se dividit a communi fide religionis quam professus est; quod qualiter fiat, vide infra, capitulo VII.

Sed contra hoc arguitur sic: Hieronymus *Super epistolam ad Galatas* ait: «Quicumque aliter scripturam intelligit quam sensus Spiritus Sancti flagitat, a quo scripta est, licet ab ecclesia non receserit, tamen hereticus potest», XXIII, q. III, *Heresis*. Ergo ad hoc ut quis sit hereticus in ecclesia non requiritur quod sit ab ecclesia divisus, sed sufficit quod male de sacra scriptura sentiat. 80

Ad istud nego consequentiam. Ad antecedens dico quod Hieronymus debet sic exponi: hereticus, id est, errans appellari potest, ne contradicat I, q. VII, *Convenientibus*, ¶ *Item Iohannes*; alioquin ipse Hieronymus et multi alii sancti fuissent heretici, quod nefas est sentire; nam alicubi, licet non malitiose sed ignoranter, sacram scripturam intellexerunt aliter quam sensus Spiritus Sancti flagitat, ut patet ex XXVI d., c. *Unius uxoris*, in glossa. 85 90

ed Hier add apellari | ad seq ho cancell 84-85 Ieronimus 87 Ieronimus | nafas 88-89 sacram seq sj cancell

78-81 HIERONYMUS, *Comm. in Epist. ad Gal.*, l. III, c. 5 (PL 26, 445); *Decret. C.* XXIV, q. III, c. 27 (FRIEDBERG I, 998); Ribot cita segons el text del Decret.

86 *Decret. C.* I, q. VII, c. 4, § 7 (FRIEDBERG I, 428). 90 *Decret. D.* XXVI, c. 1 (FRIEDBERG I, 95); per a la glossa, cf. *Decretum Gratiani*, Roma 1582, col. 166, lit. i: «Non dicit (*Hieronymus*) verum: quia matrimonium non solvitur in baptismo, ut extra. eadem, cap. *Deinde*. Et male sentit hic Hieronymus, unde Augustinus eum corrigit in proximo capitulo».

78-81 L'argument contra potser té present la doctrina d'EIMERIC al *Directorium inquisitorum* II, q. XXXI (PEGÑA, Roma 1587, 318 b C), segons la qual el qui comet errors en l'explicació de l'Escriptura és heretge de dret: «Quarto, dicitur hereticus quicumque errat in expositione sacrae scripturae, 24. q. 1. Hereticus». St. Tomàs també reporta els mots de st. Jeroni i hi respon: *Summa Theologiae* II-II, q. 11, a. 2, arg. 2 i ad sec. (Madrid, BAC 1963, 82 a-83 a).

84-90 La solució a la dificultat ve donada pel recurs a dos textos jurídics. El primer consagra el principi que els qui tornen de l'heretgia poden ser rebuts per l'Església; *a fortiori*, els qui per ignorància i no per malícia han malentès l'Escriptura no se separen de l'Església, encara que es desviïn del seu ensenyament (són els *errantes*). El segon text; tret de la glossa al Decret, és un argument *ad hominem* que ilustra la solució recercada.

[CAPUT II]

Capitulum secundum: quod heresis consistit in opinione intellectus et est in eo tamquam in subiecto.

Ad rationem vero heretici in quacumque religione necessario requiritur primo ut in eius intellectu sit aliqua opinio seu, ut proprius loquar, aliquod enuntiabile complexum verum vel falsum.

Hoc sic probatur: Nam secundum Aristotelem, libro IV *Metaphysice* et in libro *Predicamentorum*, contraria sunt eiusdem generis propinqui et nata fieri circa idem subiectum. Fides quecumque || est circa enuntiabilia complexa vera vel falsa, quibus credens assentit. «Credere» enim «est cum assentione cogitare», ut ait Augustinus in libro *De predestinatione sanctorum*. Sed heresis est fidei contraria; ergo heresis est similiter, est circa enuntiabilia complexa vera vel falsa. Verum autem et falsum sunt in intellectu, ut ait Aristoteles VII *Meta-* f. 185^v

95 alica | seu iter 96 annuntiabile 98 Aristotelem seq 4.º cancell 99 fides 102 fi

97-99 ARISTOTELES, IV (secundum edit. V) *Metaphysicorum* (BEKKER 1080 a, 20-30; GARCÍA YEBRA 253); *Categoriae I* (BEKKER 14 a, 10-20; *Aristoteles latinus I*, 1-5, 37, 1-2). Citació *ad sensum*. 100-102 AUGUSTINUS, *De Praedestinatione sanctorum*, c. 2 (PL 44, 963). 104-105 ARISTOTELES, VII (secundum edit. VIII) *Metaphysicorum* (BEKKER 1027 b, 20-30; GARCÍA YEBRA 317-319). Citació *ad sensum*.

92 *Heresis*. Elaborat durant l'antiguitat i l'alta edat mitjana i definit amb precisió per st. Agustí (cf. nota de l'aparat de fonts a les línies 296-297), el concepte d'heretgia que arriba fins a Ribot és ja clàssic: L'heretgia és constituïda per un element intel·lectual, la corrupció dogmàtica, i un element moral, la pertinàcia. Ribot s'entretindrà a definir amb la màxima precisió possible els límits d'aquests dos elements, no perquè en el seu temps el concepte d'heretgia fos posat en qüestió, sinó perquè, per tal de poder inculpar com a heretges els jueus i els sarraïns, hom ampliava el concepte d'heretgia englobant-hi conductes, fets i circumstàncies que Ribot considerava no herètiques. Contra certes tendències a ampliar, ell restringeix.

93 *est in eo tamquam in subiecto*. En aquests mots i en l'argument que desenvolupa Ribot hi ha un ressò evident del que diu st. Tomàs a la *Summa Theologiae*, II-II, q. 4, a. 2 (*ib.*, 35 b): «Utrum fides sit in intellectu sicut in subiecto», i a la q. 10, a. 2 (*ib.*, 67 a): «Utrum infidelitas sit in intellectu sicut in subiecto».

96 L'«enuntiabile complexum» al qual es refereix Ribot s'ha de relacionar amb la *Summa Theologiae*, II-II, q. 1, a. 2 (*ib.*, 5 b): «Utrum obiectum fidei sit aliquid complexum per modum enuntiabilis».

99 *Fides quecumque*. L'argument de Ribot és una aplicació del tòpic lògic *a contrario*, amb referència al que diu st. Tomàs a la *Summa Theologiae*, II-II, q. 1, a. 1 (*ib.*, 5 a): «Praeterea fides et infidelitas sunt circa idem, cum sint opposita», i a la q. 4, a. 2, c. (*ib.*, 36 a): «Credere autem est immediate actus intellectus: quia obiectum huius actus est verum, quod proprie pertinet ad intellectum. Et ideo necesse est quod fides, quae est proprium principium huius actus, sit in intellectu sicut in subiecto».

physice. Patet ergo quod fides et heresis versantur in intellectu tan- 105
quam in subiecto.

Sed contra hoc arguitur sic: Gregorius in *Registro* et Paschalis, I, q. III, *Altare*, dicunt: «altare et decimas et Spiritum Sanctum emere vel vendere simoniacam heresim nullus fidelium ignorat»; et extra. *De hereticis*, capitulo *Accusatus*, § *Sane*, libro VI, in verbo *saperent*, ait glossa quod demonibus immolare manifestam sapit heresim. Sed emere et vendere et immolare non consistunt in intellectu nec in opinione, immo in facto extrinseco: igitur heresis non consistit in intellectu nec in opinione. 110

Ad istud dico quod sicut religio non est proprie fides, sed est 115
quedam fidei protestatio facta per aliqua exteriora signa, ita vitia religioni opposita, ut simonia, idolatria, non sunt proprie infidelitas vel heresis, sed sunt quedam infidelitatis protestationes per aliqua exteriora signa; per hoc enim quod quis vendit donum Spiritus Sanc-

dey 109 symoniacam | heresim Friedberg add esse 110 acusatus 113 ymo 115 religio
seq -ne cancell | non interl 116 fidey | alica 117 opposita | symonia | ydolatria 118 alica

107-109 *Decret. C. I, q. 1, c. 3* (FRIEDBERG I, 358): «Notationes correctorum. Non est inventum in regesto B. Gregorii, unde videtur citari. Similia habentur apud Gregorium VII. lib. 6. reg. in indice concilii eo anno habiti, et in concilio Turonensi sub Carolo M., c. 15, in Remensi c. 21., Moguntino, sub Arnulpho cap. 5 et infra eadem quaestione 3. cap. *Altare*, quod ibi citatur ex Paschali»; *Decret. C. I, q. III, c. 14* (FRIEDBERG I, 418): «Notationes correctorum. Supra ead. 9. I. c. *Presbyter* hoc idem tribuitur Gregorio quod hic Paschali II. Et fortasse Paschalis hoc, ut multa alia, accepit a Gregorio VII, quae ipse innovavit. In Polycarpo lib. 3. tit. II. citatur ex concilio Toletano». 110-112 *Sext. Decretal. V, II, c. 8, § 4* (FRIEDBERG II, 1072); per a la glossa, cf. *Liber VI Decretalium*, Venetiis 1595, 422 b: «Sicut est circa aras idolorum nefarias preces emittere, sacrificia offerre, daemones consulere, eorum responsa suscipere. 26. q. 2. *Hi qui*, et q. 4. *Igitur*, vel associant sibi propter sortes exercendas hereticos vel faciant predicta cum corpore vel sanguine Christi, vel in sortibus, ut possint habere responsa, puerum rebaptizant, vel hiis similia».

115-124 Cf. Thomas de AQUINO, *Summa Theologiae* II-II, q. 100 a. 1, ad primum (*ib.*, 624 a).

107 *Gregorius*. Cf. Tomàs d'AQUINO, *Summa Theologiae*, II-II, q. 100, a. 1, sed contra (*ib.*, 623 b), d'on depèn Ribot.

109-111 Ribot sembla tenir present aquí el *Directorium inquisitorum* II, q. xxxi (PEGÑA, Roma 1587, 318 b B), on Eimeric compta els simoniacs entre els heretges, i *ib.*, II, q. xliiii (PEGÑA, Roma 1587, 338-343), on l'inquisidor gironí arrengrera els invocadors del diable entre els heretges, allegant que en la invocació s'acompleix un acte de latria.

115-124 L'equiparació de la simonia a l'heretgia era tradicional des del temps de la reforma gregoriana i la qüestió de les investidures, i el Decret de Gracià l'havia recollida (cf. *Decret. C. I, q. 1, c. 21*; FRIEDBERG I, 364-365).

120 ti protestatur suo facto se esse dominum spiritualis doni, quod opinari est hereticum, I, q. I, *Eos*. Similiter per hoc quod immolat demoni protestatur suo facto demonem esse Deum, quod opinari est hereticum. Et pro tanto dicuntur hec esse hereses, quia sunt heresum protestationes.

125

[CAPUT III]

Capitulum tertium: quod heresis est opinio cui intellectus assentit, et qualiter dubius in fide infidelis sit.

Secundo, ad rationem heretici in quacumque religione necessario requiritur ut eius intellectus assentiat alicui opinioni in eo existenti. f. 186^r

130 Hoc sic probatur: Si intellectus nulli opinioni in eo existenti assentiat, nulla opinio in eo existens debet dici heresis, nec quis per eam censeretur hereticus; ergo ad hoc ut opinio in intellectu existens sit heresis et per eam censeatur quis hereticus, oportet quod intellectus eius illi opinioni assentiat.

135 Consequentia patet et antecedens probatur: Si enim absque assensu intellectus ad opinionem illam, habens eam censeatur per eam hereticus, sequeretur quod quis esset simul respectu eiusdem articuli fidelis et hereticus, quod est absurdum. Et patet consequentia sic: Cum hoc enim quod quis assentit firmiter huic enuntiabili complexo, 'Deus est trinus', per quem assensum ipse censeatur respectu illius articuli fidelis, stat quod ipse etiam habeat tunc in suo intellectu oppositum cum enuntiabili complexo, scilicet hoc, 'Deus non est trinus', cui tamen non assentiat, immo ei dissentiat, sicut sancti cum fide huiusmodi, 'Deus est trinus', habebant simul in eorum intellectibus opiniones hereticorum illi fidei contrarias, quas reprobabant. Si ergo ex
140 hoc solo quod quis habeat in suo intellectu opinionem hereticam, sine tamen assensu ad eam, censeretur per eam hereticus, cum sancti in eorum intellectibus simul habebant utramque, scilicet hanc, 'Deus est trinus', a qua dicebantur fideles, quia firmiter ei herebant, et hanc,
145

135 enim seq as cancell 139 annuntiabili 141 opositum 142 annuntiabili complexum
143 ymo 147 censerentur 150 ypotasim 153 alica 154 sufficit seq in cancell | alicam

121 *Decret.* C. I, q. I, c. 21, § 1 (FRIEDBERG I, 364-365).

130-155 En esguardar l'aspecte d'adherència de l'acte intel·lectual de l'heretge, Ribot desenvolupa un tipus d'argument car a les escoles del segle XIV, que consisteix a posar en relleu la veritat d'una tesi contrastant-la amb el principi de contradicció; cf. Konstanty MICHALSKI, *La Philosophie au XIVe siècle. Six Etudes*, Frankfurt 1969, 21, 135-138.

'Deus non est trinus', a qua per hypothesim habens eam censi debet 150
hereticus, licet ei non assentiat, sequitur quod sancti simul respectu
eiusdem articuli erant fideles et heretici, quod nefarium est dicere.
Ergo ad hoc ut quis debeat in aliqua religione censi hereticus, non
sufficit ut in suo intellectu habeat aliquam opinionem, sed circa hoc
requiritur quod illi opinioni assentiat; heresis enim ab herendo dicta 155
est, eo, scilicet, quod intellectus hereat ei et assentiat.

f. 186^v Sed contra hoc arguitur sic: Extra. || *De hereticis*, capitulo 1 di-
citur quod «dubius in fide infidelis est». Stat igitur aliquem esse
infidelem et hereticum, qui nulli opinioni seu propositioni assentit,
cum dubius in fide alicuius articuli neutre parti contradictionis as- 160
sentiat.

Ad istud nego consequentiam. Ad antecedens: Cum dicitur «du-
bius in fide infidelis est», hoc non est intelligendum de illo qui,
sciens aliquid credi ab ecclesia, vult illud credere et tamen cum displi-
centia patitur circa illam dubitationem. Iste enim non vitandus tan- 165
quam infidelis et hereticus, sed est assumendus tanquam infidelis
infirmus, sicut Apostolus ad Romanos XIII capitulo ait: «Infirmum
in fide assumite». Vide glossam: «Id est, illum qui nondum perfecte
credit ut credendum est assumite ad sanandum, sicut Christus egros
assumpsit ut eos sanaret». Quemadmodum Marci IX capitulo patet 170
de illo cui dixit: «Si potes credere, omnia possibilia sunt creden-

157 contra seq -rium cancell 159 propositioni seq j cancell 160 contradicciois

157-158 *Decretal.* V, VII, c. 1 (FRIEDBERG II, 778).

167-168 Rom 14, 1. 168-170 La glossa no és l'ordinària, ans el comentari de
Pere LOMBARDUS, *Collect. in Ep. Pauli. In ep. ad Rom.*, c. 14, 1-3 (PL 191, 1512 A).
170-173 Mc 9, 23-24. 173-176 GREGORIUS, *Moralium* l. XXII, c. 20, 49 (PL 76,
243 B).

155-156 Per aquesta etimologia del mot *haeresis*, cf. EIMERIC, *Directorium inqui-*
sitorum II, q. I (PEGNA, Roma 1587, 231 a A).

157-158 El subtítol del capítol de la decretal que és citada com a dificultat pre-
cisa: «Infidelis est qui non habet certitudinem fidei...». En plantejar el cas del qui
dubta de la fe, és probable que Ribot tingui present el *Directorium inquisitorum* II,
q. XXXI (PEGNA, Roma 1587, 318 b D), on Eimeric posa entre els heretges els dubtosos
en qüestions de fe: «... Octavo dicitur haereticus quicumque est in fide dubius, *De*
haeret., cap. *Dubius*».

162-184 Així com en el capítol anterior, seguint st. Tomàs, Ribot assenyalava una
diferència entre l'acte intel·lectual de fe i el comportament religiós extern, ara, amb
l'ajut d'un text de st. Gregori, assenyalava una progressió a l'interior mateix de l'acte de
fe: el qui està en el dubte, però vol sortir-ne, està plenament en camí de la fe plena;
és el qui no vol sortir del dubte o s'hi complau el qui s'allunya de la fe, perquè davant
les proposicions de fe és impossible de mantenir una posició neutral.

ti'. Et continuo ille exclamans cum lacrimis, dixit: 'Credo, domine, adiuva incredulitatem meam'. De quo Gregorius, xxii libro *Moralium*, capitulo xx, ait quod «adhuc ascendebat ad fidem quam iam
 175 perceperat, qui uno eodemque tempore clamabat et se credere et adhuc incredulitate dubitare». Cum ergo dicitur «dubius in fide infidelis est», hoc verum intelligo de illo qui sciens aliquid ab ecclesia
 180 Iste enim, cum sit pertinax, nolens fidei obedire, censendus est infidelis et hereticus. Nec est verum quod talis nulli opinioni seu propositioni assentiat tanquam certe; assentit tamen et heret ei tanquam incerte et sentit ac iudicat eam incertam, quam deberet sentire et iudicare certam, etc.

185

[CAPUT IV]

|| Capitulum quartum: quod heresis est opinio opposita non cui- f. 187^r
 bet doctrine, nisi solum doctrine fidei.

Tertio, ad rationem heretici in quacumque religione necessario requiritur quod opinio cui ipse assentit sit opposita doctrine fidei
 190 sue religionis.

Hoc sic probatur: Nam si quis opinetur contrarium impertinentium ad fidem et doctrinam religionis christiane non est in ea hereticus; ergo si quis opinetur impertinentia ad fidem ceterarum religionum in nulla earum erit hereticus.

195 Consequentia patet per locum a simili. Antecedens probo tripliciter: Primo sic: Nam si opinari contrarium impertinentium ad fidem et doctrinam religionis christiane esset in ea hereticum, cum heresis in religione christiana sit ex suo genere grave peccatum, sequeretur quod opinari contrarium impertinentium ad doctrinam et fidem
 200 huius religionis esset ex suo genere grave peccatum, quod tamen est

173 incrudelitatem 176 incrudelitate 179 quam iter | ms determinare
 186 opposita 187 fidey 193 impertinentia 196 impertinentium 199 impertinentium

191-193 Ribot segueix la doctrina de st. Tomàs; cf. *Summa Theologiae*, II-II, q. 11, a. 2, c. (*ib.*, 82 a): «Respondeo dicendum quod de haeresi nunc loquimur secundum quod importat corruptionem fidei Christianae. Non autem ad corruptionem fidei Christianae pertinet si aliquis habeat falsam opinionem in his quae non sunt fidei, puta in geometricalibus vel in aliis huiusmodi, quae omnino ad fidem pertinere non possunt: sed solum quando aliquis habet falsam opinionem circa ea quae ad fidem pertinent».

falsum. Ait enim Augustinus in *Enchiridione*, capitulo xx: «In quibus rebus nil interest ad capescendum regnum Dei, utrum credantur an non, vel utrum vera putentur an falsa, in hiis errare, id est, aliud pro animo putare, non est arbitrandum esse peccatum, aut si est, minimum esse atque levissimum. Postremo quaecumque illud et quantumcumque sit, ad illam viam non pertinet qua imus ad Deum, que via fides Christi est, que per dilectionem operatur», xxii, q. ii, *In quibus rebus*. 205

Secundo sic: Nam heresis in religione christiana corrumpit fidem, cum sit ei opposita; sed opinari contrarium impertinentium ad fidem religionis christiane non corrumpit fidem. Unde Augustinus, *Enchiridione*, capitulo xx, subdit «In hiis atque huiusmodi falsitatibus, salva fide que in Deum nobis est, fallimur, et via non relicta que ad illum nos ducit, erramus». 210

Tertio sic: Si opinari contrarium impertinentium ad doctrinam et fidem religionis christiane esset in ea hereticum, sequeretur || quod omnis opinans contra quamlibet veritatem doctrinarum que ad pietatem et fidem non pertinent, cuiusmodi sunt grammatica, dialectica, geometria, aritmetica et musica, ut ait Hieronymus, d. xxxvii, capitulo *Si quis*, omnis, inquam, contra quamlibet veritatem harum doctrinarum opinans esset hereticus, quod ridiculum est dicere. Ait enim Augustinus, *Enchiridione*, capitulo ix: «Cum queritur quid credendum sit quod ad religionem pertineat, non rerum natura ita rimanda est quemadmodum ab eis quos phisicos greci vocant, nec metuendum est ne aliquid de vi et numero elementorum, de motu atque ordine et effectibus siderum, de figura celi, de generibus et naturis animalium, fructum, lapidum, fontium, fluminum, montium, de spatiis locorum et temporum, de signis imminentium tempestatum et alia sexcenta de hiis rebus quas illi vel invenerunt vel invenisse se existimant christianus ignoret». 215
f. 187^v 220
225
230

Ex hiis sequitur quod licet in se quis se dividat a lege religionis quam professus est, si tamen se non dividat a communi fide assen-

210 opposita 211-212 Enchiridione 218 gramatica | dyaletica 219 arimetica | Ieronimus
226 syderum 227 fructicum 228 iminentium 231 in ce

201-207 AUGUSTINUS, *Enchiridion*, c. 21 (PL 40, 243). 207-208 *Decret. C.* XXII, q. ii, c. 6 (FRIEDBERG I, 868-869).

211-214 AUGUSTINUS, *Enchiridion*, c. 21 (PL 40, 243).

219-220 HIERONYMUS, *Commentar. in Epist. ad Titum*, c. 1 (PL 26, 593 A-B); *Decret. D.* XXXVII, c. 10 (FRIEDBERG I, 138), presenta un text amb algunes variants sense importància. 222-230 AUGUSTINUS, *Enchiridion*, c. 9 (PL 40, 235).

tiendo pertinaciter opinioni contrarie fidei illius religionis, ipse enim non in lege illa hereticus. Alioquin sequeretur quod quicumque agit
 235 contra legem sue religionis esset in ea hereticus, et sic omnis peccans quocumque genere peccati esset in religione christiana proprie hereticus. Consequens est falsum, ut patet XIX d., *Nulli*, in glossa. Et consequentia patet, quia secundum Augustinum libro XXII
 240 *Contra Faustum*, «peccatum est dictum vel factum vel concupitum contra legem Dei», per quod scilicet quis se dividit, et recedit, licet non usquequaque, a lege Dei.

[CAPUT V]

Capitulum quintum: quod nulla opinio contraria fidei alicuius religionis est in ea heresis proprie, nisi sit in illo qui est professus
 245 in tali religione.

|| Quarto, ad rationem heretici in quacumque religione necessario f. 188^r
 requiritur quod opinio cui ipse assentit sit opposita fidei religionis ab eo professe.

Hoc sic probatur: Nam si quis opinatur contra fidem religionis
 250 nondum ab eo professe, ipse non est proprie hereticus in illa religione; ad hoc ergo ut ex sua opinione censeatur ipse in aliqua religione hereticus, exigitur quod sit illam religionem professus. Consequentia patet et antecedens probatur: Nam qui est in aliqua religione hereticus, eo

233 pertinaciter 242 recedit *coni ms* credit
 247 oposita | fidey 251 senseatur | alica 252 scit 253 alica | religione *seq* professus

237-238 *Decret. D. XIX, c. 5* (FRIEDBERG I, 61); per a la glossa, cf. *Decretum Gratiani*, Roma 1582, col. 107: «Hic videtur quod omnis qui non obedit statutis Romanæ sedis sit hæreticus: et varios modos hæresis notavi 24. q. 3. § *Quia vero*, et c. *Quidam*. Sed intelligas quod hic dicitur quod qui dixit Romanam ecclesiam non esse caput, nec posse condere canones, iste est hæreticus, vt 22. distinct. c. I. et 25. q. I. *Violatores*. et q. 2. *Si quis dogmata*. Sed si quis alias transgreditur eius mandata, non propterea est hæreticus, licet peccet. extra. *De rescriptis, Si quando*. 238-240 AUGUSTINUS, *Contra Faustum Manichæum*, 1. XXII, c. 27 (PL 42, 418).

233-234 Probable llacuna després de «religionis». Per exigència del sentit, el final de la frase hauria de ser: «ipse enim non *est* in lege illa hereticus».

249-267 La concepció de l'heretgia com un fet essencialment vinculat a una religió determinada, que Ribot exposa ací, s'oposa radicalment a la doctrina de Nicolau Eimeric sobre la jurisdicció dels inquisidors a l'esguard dels infidels. Tal com l'exposa al *Directorium inquisitorum* II, q. XLVI (PEGNA, Roma 1587, 352 b-358 a), la teoria d'Eimeric subratlla que els cristians tenim en comú amb els jueus algunes veritats de

ipso est ab illa religione divisus, quia, sicut in primo capitulo fuit dictum, heresis divisio est. Sed ille qui opinatur contra fidem religionis ab eo professe non est ab illa religione divisus. Probo: divisio enim non competit nisi parti et hoc per recessum a suo toto; nihil fuit aliquando pars alicuius totius vel corporis membrum quod nunquam fuit illi toti vel corpori unitum. Sed ille qui opinatur contra fidem religionis nondum ab eo professe nunquam fuit illi religioni nec incorporatus nec per consequens pars eius; ergo nec ab ea divisus sive segregatus; igitur per consequens non est in ea hereticus.

Hinc est quod iudeos, sarracenos et ceteros paganos, qui nunquam fidem religionis christiane fuerunt professi nec ab ea divisi, nos vocamus non proprie in ea hereticos, sed infideles, extra. *de Divortiis, Quanto, et capitulo Gaudeamus; De consanguinitate et affinitate, De infidelibus.*

Sed contra hoc arguitur sic: Augustinus in libro *De utilitate credendi* ait: «Hereticus est qui alicuius temporalis commodi et ma-

cancel 257 nichil 266 Gaudeamus 271-272 sensendus 272 alica 273 illam seq j cancel

265-266 *Decretal.* IV, XIX, c. 7 (FRIEDBERG II, 722-723). 266 *Decretal.* IV, XIX, c. 8 (FRIEDBERG II, 723-724). 267-268 *Decretal.* IV, XIV, c. 4 (FRIEDBERG II, 702). 268-271 AUGUSTINUS, *De utilitate credendi*, c. 1 (PL 42, 65). 271 *Decret.* C.

l'Antic Testament: «Quaedam alia sunt nobis Christianis et Iudaeis communia, per quae a nobis Christianis non distinguuntur, nec Iudaei sunt nec habentur: utpote credere Deum unum esse et illum creatorem omnium et similia. Et si Iudaei in eis ab eorum priori credentia discedant, et ea abnegent esse vera, haeretici et in priori promissa fidelitate, et in eorum theologia seu lege et communi Iudaeorum extimatione sunt et habentur. Et quia in his nobiscum conveniunt, et talia negare est legem Christianam directe agitare, ideo a Christianis et fidei Christi iudicibus Episcopis et inquisitoribus arctandi sunt ea credere et fidem quam a Deo in his credendo promiserunt firmiter observare» (*ib.*, 353 a). El punt de vista d'Eimeric esguarda primordialment la materialitat de les veritats, el sistema de dogmes i proposicions que constitueixen l'objecte material d'una fe, i en això veu la possibilitat que un infidel o un jueu pugui ser considerat heretge àdhuc des del punt de vista cristià; cf. *Directorium inquisitorum* II, q. XLVI (PEGNA, Roma 1587, 355 b). En canvi, Ribot esguarda la fe en el seu aspecte més formal d'acte que ateny directament Déu, i així per a ell és clara tot d'una la distinció entre un heretge i un infidel (línies 263-265). Cf. *Summa Theologiae*, II-II, q. 1, a. 1 c. (*ib.*, 5 b-6 a). La distinció entre aquell «qui est in aliqua religione hereticus» i aquell «qui opinatur contra fidem religionis nondum ab eo professe» Ribot l'ha poguda trobar a la *Summa Theologiae*, II-II, q. 10, a. 5, c. (*ib.*, 70 b) i q. 10, a. 6, c. (*ib.*, 71 b-72 a).

256 Tenint en compte infra, línia 260, cal llegir «religionis nondum ab eo professe».

268-274 Per a l'argument contra, basat en un text cèlebre de st Agustí, cf. *Summa Theologiae*, II-II, q. 11, a. 1 (*ib.*, 81 a).

- 270 xime glorie principatusque sui gratia falsas ac novas opiniones gignit
 275 vel sequitur». XXIII, q. III, *Hereticus*. Ergo ad hoc ut quis sit cen-
 sendus in aliqua religione hereticus non requiritur quod in illam reli-
 gionem sit professus, sed sufficit quod in illam religionem falsas
 ac novas opiniones gignat vel sequatur.
- 275 Ad istud nego consequentiam. Ad antecedens dico quod Augus-
 280 tinus non diffinit hereticum, licet alicui oppositum estimaverint,
 quod patet dupliciter:

Primo, quia quis est censendus proprie hereticus, si contra fidem
 ab eo professam novas opiniones pertinaciter gignat vel sequatur, li-
 280 cet eas non gignat neque sequatur alicuius || temporalis commodi
 gratia, sicut patet de illis hereticis qui eligunt in suo errore mori,
 non propter aliquod commodum temporale, sed solum quia credunt
 ex illo errore consequi vitam eternam.

Secundo, quia etiam in scientiis que ad pietatem non pertinent
 285 quidam alicuius temporalis commodi et maxime glorie principatus-
 que sui gratia falsas ac novas opiniones genuerunt vel secuti fuerunt,
 qui, licet erraverint, non propterea debuerunt dici heretici, quia non
 erraverunt contra doctrinam pietatis et fidei, cui soli opponitur he-
 resis, ut in quarto capitulo fuit ostensum.

290 Ideo dico quod Augustinus non diffinit ibi proprie hereticum,
 sed ostendit ex quo motivo incidat quis frequentius in heresim, quia
 videlicet ex hoc quod propter aliquod commodum temporale vel glo-
 riam sui gignit vel sequitur falsas ac novas opiniones contra doc-
 trinam fidei religionis ab eo professe, de qua Augustinus ibi ait.

295 Quas quidem opiniones pertinaciter gignat vel sequatur erit pro-
 prie hereticus, sicut ipse Augustinus in libro *De definitionibus* ait:
 «Hereticus est qui falsas opiniones gignit vel sequitur cum pertinacia».

274 gignat seq lit 276 opositum 280 comodum 285 comodi 285-286 principatusque
 292 oponitur 292 comodum vel seq gratia sui cancell 296 definitionibus

XXIV, q. III, c. 28 (FRIEDBERG I, 998); Ribot cita el text d'Agustí segons el text que
 reporta el Decret.

296-297 No hi ha cap obra autèntica de sant Agustí que porti el nom de *Liber
 Definitionum*, *Definitiones* o *De definitionibus*. Gennadi de Marsella és autor d'una
 obra regularment intitulada *Liber de ecclesiasticis dogmatibus*; que també rep el nom
 de *Definitionibus*.

278-289 La resposta de Ribot a la dificultat torna a insistir sobre el caràcter intel-
 lectual (*novae opiniones*), sempre a l'interior d'una fe determinada, que té l'heretgia,
 independentment de les finalitats concomitants de naturalesa no estrictament intel-
 lectual (com podria ser el proselitisme dels infidels, que retrobarem més avall); aquests
 elements són exclosos de l'essència de l'opinió herètica.

295 El sentit exigeix: «Quas quidem opiniones qui pertinaciter...»

- 312 *Formas hetericus opinatus est, et hoc crederet esse fidem catholicam,*
- 300 **Capitulum sextum:** quod nullus opinans contra fidem religionis
sue est hereticus, nisi sit in sua opinione pertinax et induratus.
- 320 Quinto, ad rationem heretici in quacumque religione necessario
requiritur quod in eo sit pertinacia adherendi opinioni contra com-
munem fidem religionis sue.
- 305 f. 189^r Hoc sic probatur: Nam si tenens opinionem fidei contrariam non
intendat eam eligere contra || communem fidem religionis sue, sed sit
paratus eam deserere cum primum ei occurret eam esse contra fidem,
ipse non est a communi fide divisus, XXXIII, q. I, *Scisma*, V *Si etiam
illi*; nec per consequens est hereticus censendus, XXIII, q. III, *Dixit
apostolus*. Et si illam opinionem pertinaciter teneat et defendat, ipse
est censendus hereticus, XXIII, q. III, *Qui in ecclesia*. Ergo ad hoc ut
quis sit censendus hereticus in aliqua religione, non sufficit ut opi-
nionem contrariam communi fidei religionis sue teneat, sed necessario
requiritur quod illi opinioni pertinaciter adhereat. Dicit enim Augusti-
nus contra Donatistas: «Si [CAPUT VI]...»
- 310 *302 opinioni seq per cancell 302-303 comunem 305 seqnem 307 comuni | Scisma
seq x cancell 309 defendat 311 sencendus | alica | religione seq hereticus rep 312 comuni*

de *De definitionibus* (cf. Alexandre OLIVAR, *Los manuscritos patrísticos y litúrgicos latinos de la Universidad de Salamanca*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», XXII [1949], 77), *Definitiones Dogmatum Ecclesiasticorum*, *Dogma sanctorum Patrum*, etc. (cf. PL 42, 1211-1212), atribuïda a sant Agustí i a Isidor (PL 83, 1227-1244) i que dona la base dels primers capítols de la *Panormia* d'Iu de Chartres (PL 161, 1045 ss). Pere Lombard l'esmenta tres cops com una obra autèntica d'Agustí: II, dist. xxxv, 2 (PL 192, 735); III, dist. i, 2 (PL 192, 758); IV, dist. xii, 8 (PL 192, 867). La definició de l'heretge que reporta Ribot no es troba ni al tractat pseudo-agustinà, ni en el de Gennadi, ni en la *Panormia* d'Iu de Chartres, però n'hi ha un paral·lel interessant en el tractat agustinà *De Genesi ad litteram*, I, VII, c. IX, n. 13 (PL 34, 360): «Neque enim non omnes haeretici Scripturas catholicas legunt; nec ob aliud sunt haeretici, nisi quod eas non recte intelligentes, suas falsas opiniones contra earum veritatem pervacaciter asserunt». Altres paral·lels a l'*Epistola XLII*, c. I, n. 1 (PL 33, 160) i a *De Civitate Dei*, I, VIII, c. 51 (PL 41, 613). D'altra banda, cf. més avall, línies 388-389, on, citant el mateix *De definitionibus*, Ribot dona una definició de l'heretge que és diferent d'aquesta.

307-308 *Decret. C. XXIV, q. I, c. 34, § 1* (FRIEDBERG I, 979). II 308-309 *Decret. C. XXIV, q. III, c. 29* (FRIEDBERG I, 998). 310 *Decret. C. XXIV, q. III, c. 31* (FRIEDBERG I, 998). 313-317 AUGUSTINUS, *De baptismo contra donatistas*, I, IV, c. 16, n. 23 (PL 43, 169); Ribot cita probablement de memòria i és probable que en aquest passatge el copista hagi malentès alguns mots, puix que el text d'Agustí diu: «Constituamus ergo duos aliquos isto modo: unum eorum, verbi gratia, id sentire de Christo quod Photinus opinatus est, et in eius haeresi baptizari extra Ecclesiae catholicae communionem; altum vero hoc idem sentire, sed in Catholica baptizari, existi-

- nus *Contra Donatistas*: «Si quis homo idem sentiat de Christo quod
 315 Fotinus hereticus opinatus est, et hoc credat esse fidem catholicam, nondum dico eum esse hereticum, nisi manifesta doctrina catholice fidei reficere maluerit et illud quod tenebat elegerit». Innocentius etiam, extra. *De summa Trinitate et fide catholica*, capitulo primo, notat quod si quis credat Patrem maiorem aut priorem Filio, vel aliud
 320 fidei contrarium, dummodo sic credat «quia credit ecclesiam sic credere, et opinionem fidei ecclesie supponat», nec suum defendat errorem, sed paratus sit credere sicut credit catholica ecclesia, nunquam hereticus iudicatur, «quia licet sic male opinetur, non tamen est illa fides sua, immo fides sua est fides ecclesie», ut extra. *De summa*
 325 *Trinitate et fide catholica*, capitulo II, capitulo *Multorum*, XXIII, q. I, *Hec est fides*.

- Sed contra hoc arguitur extra. *De hereticis*, capitulo *Ad abolendam*: «Reputantur heretici qui de sacramentis ecclesiasticis aliter sentire aut docere non metuunt quam sacra romana ecclesia predicat
 330 et observat». Et extra. *De verborum significatione*, capitulo *Super quibusdam*, dicitur quod «manifesti heretici sunt qui contra fidem catholicam publice pre-||-dicant»; ergo ad hoc ut quis sit censendus

f. 189^v

315 Fotinus *ed Aug* | *ms* Fotitius 317 fidey 321 suponat | deffendat 324 ymo 332 bu-

mantem ipsam esse catholicam fidem. Istum nondum haereticum dico, nisi manifestata sibi doctrina catholice fidei resistere maluerit, et illud quod tenebat elegerit». 317-324 INNOCENTIUS IV, *In quinque libros Decretalium necnon in Decretales per eundem Innocentium editas... commentaria doctissima, cum Pauli Rosselli annotationibus et, loco indicis, Baldi Margarita*, Venècia 1578, f. 1 c, líneas 36-44: «In tantum autem valet implicita fides, ut dicunt quidam, quod si aliquis eam habet, scilicet, quod credit quidquid Ecclesia credit, sed falso opinatur ratione naturali motus, quod pater maior, vel prior sit filio, vel quod tres personae sunt tres res a se invicem distinctae, quod non est haereticus, nec peccat, dummodo hunc errorem suum non defendat, et hoc ipsum credit quia credit ecclesiam sic credere, et suam opinionem fidei ecclesiae supponit: quia licet male opinetur, tamen non est fides sua, imo fides sua fides est ecclesiae, infra eadem, *Damnamus*, circa finem». 324-325 *Decretal.* I, c. 2 (FRIEDBERG II, 7). 325 *Decretal.* V, III, c. 1 (FRIEDBERG II, 1182). 325-326 *Decret.* C. XXIV, q. I, c. 14 (FRIEDBERG I, 970).

327-330 *Decretal.* V, VII, c. 9 (FRIEDBERG II, 780). 330-332 *Decretal.* V, XI, c. 26 (FRIEDBERG II, 923).

327-330 La dificultat està probablement en relació amb el que diu Eimeric al *Directorium inquisitorum* II, q. xxxi (PEGÑA, Roma 1587, 318 b D): «Septimo dicitur haereticus quicumque aliter sentit de articulis fidei, quam Romana Ecclesia. 24. q. 1. *Haec est fides*». La solució porta Ribot a definir la pertinàcia com una forma d'autoconsciència perfecta de l'heretge tant a l'esguard dels seus punts de vista com de llur oposició a la doctrina de la fe que professa. Tots els altres casos en què no es doni aquest grau d'autoconsciència són relegats per Ribot a la categoria d'errors sense culpa.

hereticus, non exigitur quod pertinaciter, sed sufficit quod simpliciter sentiat et doceat de sacramentis aliter quam sacrosancta romana ecclesia, vel contra fidem catholicam publice predicet.

335

Ad istud nego consequentiam. Ad antecedens dico quod decretalis illa *Ad abolendam* per hoc quod dicit «aliter sentire aut docere non metuunt» pretendit quod ipsi deberent metuere aliter sentire aut docere. Nullus vero potest metuere id quod penitus ignorat aut nescit. Unde evidenter decretalis tale innuit, quod illi de quibus loquitur sentiunt aut docent scienter et non ignoranter de sacramentis aliter quam sacrosancta romana ecclesia. Et hoc bene sequitur quod pertinaciter sentiunt vel docent, sicut Apostolus a quo scripta est illa decretalis qua ad Timotheum VI ait: «Si quis aliter docet et non acquiescit sanis sermonibus domini nostri Ihesu Christi et ei que secundum pietatem est doctrine, superbus»; glossa: «Id est, elatus, non patiens se vinci». Talis est proprie pertinax. Dicit enim Isidorus, x *Ethimologiarum*, capitulo XVI: «pertinax dicitur quasi impudenter tenens, quasi pertenens», scilicet, indocilis et durus sive obstinatus in sua perversa sententia et irrevocabilis ab ea.

340

345

350

Dico ergo quod christianus, scienter tenens aut asserens contrarium illius doctrine quam scit ab ecclesia ex fide teneri, est pertinax. Nam talis impudenter tenet, cum non pudeat eum contra fidem ecclesie ab eo agnitam tenere, sciens errorem suum, vel asserere. Est etiam irrevocabilis et durus sive obstinatus, cum per fidem ecclesie ab eo cognitam non discedat neque revocetur a suo errore. Et est insuper indocilis, cum non velit secundum doctrinam Apostoli II ad Corinthios, x capitulo «intellectum suum in obsequium fidei captivare». Ideo talis contra fidem ecclesie scienter heresim tenens aut asserens iudicatur hereticus in extra. domini Iohannis XXII, que incipit *Quorumdam mentes*, capitulo *Si quis autem*.

355

360

Similiter ad decretalem *Super quibusdam* dico quod aliud est

f. 190^r

blice 334 et ms ut 339 id ms ad 340 decretalis seq illa cancell 345 ei seq quem cancell 346 superbus Vulg add est 347 ysydorus 352 scit ms sit | tenori 353 tenens | pudeat seq ecclesie cancell 355 abstinatus 361 autem ms eam 365 a proposito ms aposito 366 ope-

337-338 *Decretal.* V, VII, c. 9 (FRIEDBERG II, 780). 344-346 1 Tim 6, 3. 346-347 La glossa és el comentari de Pere LOMBARDUS, *Collect. in Ep. Pauli. In ep. I ad Tim.*, c. 6, 1-10 (PL 82, 390 A). 347-349 ISIDORUS, *Ethimologiarum*, I, x, 213 (PL 82, 390 A).

358-359 2 Cor 10, 5. 360-361 *Extravag. Ioannis XXII*, XIV, c. 5 (FRIEDBERG II, 1236).

362 *Decretal.* V, XI, c. 26 (FRIEDBERG II, 923-924).

- 365 predicare contra fidem catholicam et aliud est predicare dicere aliquid contrarium fidei. Ille enim proprie predicat contra fidem catholicam qui predicando a proposito impugnat eam, aut scienter dicit aliquid contra eam, satagens auditoribus oppositum fidei suadere. Et talis merito est censendus hereticus, quia non est dubium quin talis sit pertinax, ut dictum est; et sic est intelligenda decretalis illa.
- 370 Sed contra de illo qui preter intentionem suam predicando dicit aliquid contrarium fidei non a proposito nec ex certa scientia, sed ex lubrico lingue vel ex inadvertentia; quod enim sic dicitur ad penam vel damnum trahi non convenit, ff., *ad legem Maiestatis*, l. *Famosi*. Nec etiam si ex ignorantia illud dicat nesciens illud esse contrarium fidei et est paratus dictum suum corrigere statim, quando sciet illud esse contrarium fidei; iste enim non est hereticus, *XXIII, q. III, Dixit apostolus*; et est casus expressus de abbate Joachim, extra *De summa Trinitate et fide catholica*, capitulo *Damnamus*, in fine, ut notat ibidem Baldus, in verbo *corrigenda* et in notis, capitulo *I* et hoc
- 380 in proemio, circa finem. Nisi forte talis predicaret non missus, nam tunc esset presumenda contra ipsum extra *De hereticis*, *Cum ex iniuncto*, et capitulum *Excommunicamus*, *1*.
- 377 Est etiam intervocabilis et durus sive obstinatus, cum per fidem ecclesie ab eo cognitiam non discat nec discat neque revocetur a suo errore.
- 190 Et est iniquus in iudiciis, cum non velit secundam doctrinam apostoli ad Corinthios, x capitulo «intellectum suum in obsequium fidei capitulare». Ideo talis contra fidem ecclesie scienter heresim tenens
- situm 367 censendus 371 contra-seq j cancell nec interl 372 inavertentia 375 et ms
ut 377 dicit 378 dampnamus 380 prohemio 382 excommunicamus

373-374 *Digest. I. XLVIII, iv Ad legem Iuliam Maiestatis*, 7 (KRIEGL, *Corpus Iuris Civilis I*, Leipzig 1865, 895 a). 376-377 *Decret. C. XXIV, q. III, c. 29* (FRIEDBERG I, 998). 377-378 *Decretal. I, i, c. 2* (FRIEDBERG II, 6-7). 379-380 Baldus de UBALDIS, *Commentaria super Decretalibus*, Lió 1531, f. VI, v a: «Quero in quo erravit abbas Joachim, et de intellectu huius c. dicitur ut notat Archi. *De conse. dist. II, In Christo pater*. Quero que est ratio quare non fuit punitus de errore. Respondeo quod correxit se, immo ab ipso principio supposuit opinionem suam opinioni Ecclesie catholice: et hoc fecit propria manu». 381-382 *Decretal. V, VII, c. 12* (FRIEDBERG II, 786). 382 *Decretal. V, VII, c. 13* (FRIEDBERG II, 787-789).

363. El sentit demana: «predicare aut dicere»; cf. infra, línia 365.

365-372 Ribot interpreta els mots citats de la decretal *Super quibusdam* a la llum del seu concepte d'heretgia com a acte intel·lectual reflex i conscient, amb la qual cosa restringeix una mica més el camp on l'inquisidor exerceix la seva activitat.

[CAPUT VIII]
 f. 190^v Capitulum septimum: quis sit hereticus proprie et ad quem
 pertinet hoc iudicare et dubia fidei declarare, et quod nemini licet
 novam fidem inducere. 385

Ex premissis claret propria definitio heretici, quam Augustinus
 ponit in libro *De definitionibus*, dicens: «Hereticus est qui con-
 ceptam novi erroris perfidiam pertinaciter defendit», ubi predicta
 quinque ad rationem heretici concurrentia evidenter notat. 390

Primo enim, per hoc quod ait «conceptam», notat opinionem
 aliquam esse in heretici intellectu, sicut in secundo capitulo dictum
 fuit, quia conceptio ad intellectum pertinet, ut ipse Augustinus ait
 xv *De Trinitate*. 395

Secundo, per hoc quod in speciali ait «perfidiam», notat illam opi-
 nionem esse oppositam fidei, quia alia opinio est impertinens heresi,
 sicut in capitulo quarto dictum est. 395

Tertio, per hoc quod ait «novi erroris», notat quod illa opinio
 a fide errans sit introducta noviter in intellectu heretici, scilicet, post
 professionem fidei. Nam si antequam sit fidem professus opinetur
 contra fidem, non est proprie hereticus, sed infidelis, sicut in quinto
 capitulo dictum fuit. 400

Quarto, per hoc quod ait «pertinaciter defendit», notat ut he-
 reticus illi opinioni assentit, sicut in III capitulo dictum est, et quod
 eam eligit, sicut in capitulo VI dictum fuit. Heresis enim grece ab
 electione dicitur, quod, scilicet, unusquisque eam eligat disciplinam
 quam putat meliorem, XXIII, q. III, *Heresis*. Et quia in electione fit
 divisio unius oppositorum ab altero, ideo qui opinionem contrariam
 fidei sue religionis eligit, a communi fide illius religionis se dividit, a
 qua se non divideret, si illam opinionem non eligeret et ei pertina-
 citer non hereret, sicut in VI capitulo dictum est. 410

Iudicare vero aliquem in religione christiana esse hereticum et de
 hoc cognoscere pertinet non ad potestatem secularem, sed solum ad

384 septimum ms VIII 387 diffinitio 392 alicam 396 oppositam | impertinens 403
 defendit 404 dictum seq fuit cancell 408 oppositorum | ydeo | opiniones litt s cancell 409

388-389 Cf. nota a les línies 298-300.

393-394 AUGUSTINUS, *De Trinitate*, I, XV, c. 16 (PL 42, 79); citat per st. Tomás,
Summa Theologiae II-II, q. 2, a. 1 c. (*ib.*, 19 a), d'on depèn Felip Ribot.

407 *Decret.* C. XXIV, q. III, c. 27 (FRIEDBERG I, 997-998).

415 ecclesiam, ut extra. *De hereticis, Ut inquisitionis*, libro vi. Nec per-
tinet hoc ad quamlibet potestatem ecclesiasticam, sed ad singulos
episcopos in eorum diocesibus et, sede episcopali vacante, pertinet
ad eius capitulum, extra. *De hereticis, Ad abolendam*. Pertinet etiam
hoc ad inquisitores here-||-tice pravitatis a sede apostolica delegatos, f. 191^r
extra. *De hereticis, Per hoc et capitulo Sive*, libro vi.

420 Sed predictos sic dumtaxat pertinet quod «episcopus sine inqui-
sitor aut inquisitor sine diocesano seu eius vel, episcopali sede
vacante, capituli super hoc delegato» non potest iudicare ali-
quem esse hereticum, «si sui ad invicem copiam habere valeant infra
425 octo dierum spatium, postquam se invicem requisiverunt», nisi
infra tempus «episcopus vel eius seu capituli, sede vacante, delega-
tus inquisitori, aut inquisitor episcopo vel eius seu, sede vacante»,
capituli delegato committat «vices suas vel suum significet per litteras
consilium et consensum». Facta vero dicta requisitione, si sui ad
430 tempore episcopus vel eius seu capituli, sede vacante, delegatus sine
inquisitore et inquisitor sine quocumque eorum ad iudicandum he-
reticum procedere, extra. *De hereticis, Multorum*, in Clementinis.

Verumtamen quilibet eorum debet semper ad sententiam proce-
dere de consilio «aliquarum personarum providarum et honestarum
435 iurisque peritarum», quibus «totum processum super quo deliberan-
dum est» debet «seriose manifestare ac integraliter explicare», extra.
De hereticis, Statuta, libro vi. Et tunc potest iudicare solum et nullum
alium christianum esse hereticum qui eligit et pertinaciter defendit
heresim iam per ecclesiam damnatam, xxiii, q. i, c. primo et se-
440 cundo et tertio; seu qui eligit et pertinaciter defendit opinionem
manifeste et indubitanter insurgentem contra catholicam fidem, ut

dividat 416 dyocessibus 417 eius seq episcopum cancell 419 Sive ms se 421 dyoce- seq
sta cancell 423 infra seq v cancell 427 capituli seq ci cancell | comitat 428 ffacta 433
verumptamen 434 alicarum 435 iurisque seq pt cancell 436 debet ms de 438 deffendit

414 *Sext. Decretal.* V, II, c. 18 (FRIEDBERG II, 1076-1077). 417 *Decretal.* V,
VII, c. 9 (FRIEDBERG II, 780). 419 *Sext. Decretal.* V, II, c. 17 (FRIEDBERG II, 1076).
420-432 *Clem.* V, III, c. 1 (FRIEDBERG II, 1181-1182).
434-437 *Sext. Decretal.* V, II, c. 20 (FRIEDBERG II, 1078). 439-440 *Decret.*

420 Seria més correcte: «Sed ad predictos...»

433-448 Totes aquestes cites jurídiques són recordades per a subratllar que el
presumpte reu només ha de ser condemnat si és convicte d'heretgia manifesta, per a
recollir-ne l'esperit de tolerància que contenen i també per a recordar que el dret eccle-
siàstic preveu la intervenció de l'autoritat civil en qüestions religioses que no consti-
tueixen matèria herètica declarada.

eadem q., c. *Hec est fides*; secus, si illa opinio non appareat manifeste esse contra catholicam fidem. Quoniam, licet commissio super
 f. 191^v heresi sit favorabiliter || prosequenda, tamen non extenditur ad casus
 non sapientes heresim manifeste, extra. *De hereticis, Accusatus*, capitulo *Sane*, libro VI, ut notat ibidem Iohannes Monachus. Nullus
 ergo eorum iudicabit de opinione que nondum est per ecclesiam tanquam heresis damnata. 445

Si dubium est et manifeste non apparet quod sit fidei contraria, quoniam huius decisio et definitio sicut ceterorum dubiorum fidei
 declaratio soli sedi apostolice reservatur, ut extra. *De summa Trinitate, Fidei*, in Clementinis, et *De baptismo, Maiores*, et XXIII, q. I, *Quotiens*, ut notant Innocentius et Hostiensis et Iohannes Andree, extra. *De hereticis, Ad abolendam*, in verbo *singuli episcopi*. Cuius sedis declarationem super hoc et definitionem qui culparet aut
 scienter tenere nollet, hereticus censendus esset, XXIII, q. I, *Hec est fides*. 455

Licet autem ad sedem apostolicam pertineat dubia fidei decidere

444 heresi seq accusatus cancell 448 dampnata 450 diffinitio 451 ut seq lit 451-452 Trinitate seq et fide catholica cancell 452 bapntismo 453 quosciens 453-454 marg An[dreas], Hostiensis 455 diffinitionem 460 actori 462 ysidorus 465 nichil | ex seq m^oo cancell

C. XXIV, q. I, c. 1-3 (FRIEDBERG I, 966). 442 *Decret. C. XXIV, q. I, c. 14* (FRIEDBERG I, 970). 445-446 *Sext. Decretal. V, II, c. 8, § 4* (FRIEDBERG II, 1072). 446 Iohannes MONACHUS, *In Sextum Decretal.*, Venècia 1585, f. 323 c: «Et sic commissio super haeresi, quantumcumque sit favorabiliter prosequenda, non debet ad casus haeresim non sapientes manifeste extendi».

451-452 *Clem. I, I, c. un.* (FRIEDBERG II, 1133-1134). 452 *Decretal. III, XLII, c. 3* (FRIEDBERG II, 644-646). 453-454 *Decret. C. XXIV, q. I, c. 12* (FRIEDBERG I, 970). 453-454 INNOCENTIUS IV, *In quinque libros Decretalium*, Venècia 1578, f. 209 b, línies 6-10: «[Haereticos] Id est, in haeresim iam damnatam et indubitatum incidentes. Alias enim, si de articulis fidei dubitatio oriretur et dubium esset quis bene vel male diceret, hoc sola Romana ecclesia determinat, 24. q. I, *Quotiens*, 17. dist., *Multis*». Henricus de SEGUSIO, Card. HOSTIENSIS, *In quintum Decretalium librum commentaria*, Venècia 1581, 36 a: «[Singuli episcopi] ... Sunt ergo episcopi, etiam ubi de fide agitur, ordinarii, tamen si aliquid dubium incidat, et si illud possit examinare, non tamen sine ecclesiae Romanae licentia diffinire, cuius est diffinitio in tali dubio, 24. q. I. *Quotiens*, 12 distinctio, *Preceptis*. Etiam quandoque si indubitatum vertatur in dubium. C. de summa Trinitate. I. fin. et de hac materia nota infra. de accus. cum dilectus. § unico». Ioannes ANDRAEA, *In quintum Decretalium librum Novella commentaria*, Venècia 1581, 48 a, on copia i resumeix el text de l'Hostiensis. Cf. *Decretal. V, VII, c. 9* (FRIEDBERG II, 780). 456-457 *Decret. C. XXIV, q. I, c. 14* (FRIEDBERG I, 970).

458-474 Ribot subratlla el paper ministerial, no constitutiu, del papa a l'esguard de la fe. És una manera de dir que el magisteri papal és una funció explicativa i defensiva de la fe. Si no fos així, el papa actuaria exactament com els heretges, que innoven.

et fidem explicare, nulli tamen in religione christianâ licet arbitrio
 460 suo novam fidem inducere vel eligere, sed debet auctori religionis,
 scilicet, Christo, fideliter herere et ei firmiter credere. De consecratione,
 464 d. II, *In Christo Pater*. Ait enim sidorus, VIII *Ethim.*, capitulo III:
 «Inde heresis dicta est greca voce ex interpretatione electionis, quia
 quisque arbitrio suo ad instituenda vel suscipienda quelibet sibi eligit.
 465 Nobis vero nihil ex nostro arbitrio inducere licet. Sed nec eligere quod
 aliqui de arbitrio suo induxerunt, apostolos Dei habemus auctores
 470 qui nec ipsi quidquam ex suo arbitrio quod induxerunt elegerunt. Sed
 acceptam a Christo disciplinam fideliter nationibus assignaverunt.
 Itaque, etiam si angelus de celis aliter evangelizaverit nobis, anathema
 474 vocabitur». Unde Apostolus ad Galatas I ait: «Licet nos aut ange-
 lus de celo evangelizet vobis preter quam evangelizavimus, anathe-
 478 ma sit». Ex hiis patet quod nemini licet suo arbitrio novam fidem
 in religione christiana inducere. Et vide de hoc adhuc in sequenti
 capitulo.

475 Nemini autem in vera religione, quam professus est, licet quic-
 quam arbitrio suo eligere, sed debet auctori religionis fideliter herere
 et ei firmiter credere. Pertinet autem ad episcopos fidem a Deo per
 apostolos nobis evangelizatam docere et predicare et iudicare illos
 esse hereticos ac de suis diocesibus extirpare qui eligunt et perti-
 480 naciter defendunt hereses contra fidem catholicam exortas et per ec-
 clesiam damnatas, extra. *De hereticis. Ad abolendam*, et capitulo *Ex-*
communicamus I. Si circa evangelizata nobis occurrat noviter dubium
 qualiter sint secundum fidem intelligenda, hoc ad solam sedem apos-
 484 tolicam pertinet diffinire et declarare, extra. *De summa Trinitate*,
 485 *Fidei*, c. *Nos igitur*, in Clementinis, et *de Baptismo*, *Maiores*, et XXIII,

466 actores 467 eligerunt 468 nacionibus 476 actori 479 dyocesibus 481 dampnatas
 482 Si mi Sed 485 baptismo

461-462 *Decret. De consecratione*, c. 82 (FRIEDBERG I, 1346-1348). 462-407 ISIDORUS, *Ethimolog.*, I. VIII, c. III, 2-3 (PL 82, 296); citat per Ribot amb variants insignificants. 470-472 Gal 1, 8.

481 *Decretal.* V, VII, c. 9 (FRIEDBERG II, 780-782). 481-482 *Decretal.* V, VII, c. 13 (FRIEDBERG II, 787-789). 484-485 *Clem.* I, I, c. un. (FRIEDBERG II, 1133). 485 *Decretal.* V, VII, c. 13 (FRIEDBERG II, 644). 485-486 *Decret. C.* XXIV, q. I,

475-489 Com a conseqüència de tot el que ha dit anteriorment i amb previsió del que dirà més endavant, Ribot recapitula el sentit dels set primers capítols del seu tractat. A favor de la seva tesi, tan tradicional i tan ben exposada, amb una claredat tota moderna, Ribot allega textos canònics i la doctrina comuna entre els grans comentaristes medievals del dret eclesiàstic, indicant així que ell tampoc no innova, ans es limita a recordar la doctrina eclesiàstica.

q. I, *Quotiens*, et XII d., *Preceptis*, ut notant Innocentius, Hostien-
sis, Johannes Andreæ, ut extra *De hereticis*, in verbo *singuli episcopi*.
Cuius sedis declarationem et definitionem qui culparet aut scienter
tenere nollet, hereticus censendus esset, XXIII, q. I, *Heeresi fides*.

490 **[CAPUT VIII]**

Capitulum octavum: quod iudei et pagani sunt in fide foris pe-
nitus a nobis, nec a Deo habent fidem quam tenent.

495 Iudei autem et pagani non solum quantum ad Novum, immo
etiam quantum ad Vetus Testamentum sunt in fide foris penitus a
nobis.

488 diffinitionem
493 ymo 503 fidey 505 refferimus 506 hebreos seq XIII cancell fidey 506-507 con-
c. 12 (FRIEDBERG I, 970). 486 *Decret.* D. XII, c. 2 (FRIEDBERG I, 27). 486-487 Cf.
nota a les línies 452-453. 489 *Decret.* C. XXIV, q. I, c. 14 (FRIEDBERG I, 970).

491 El capítol vuitè és el central de tot el tractat de Ribot i el pern de la seva
posició en el problema que es discuteix. És a partir dels conceptes que exposa ací que
el seu pensament s'aparta del que exposa Eimeric i n'explica les profundes diferències.
I és també a partir d'aquest capítol que s'obre pas una teoria de la tolerància religiosa
i, com a conseqüència, una teoria favorable a la intervenció de l'autoritat civil en els
litigis inter-religiosos.

493-495 Ribot esguarda amb preferència el cas dels jueus, però no oblida que les
tres «religions del llibre» tenen elements dogmàtics en comú, com és ara el monoteisme,
la creació i l'escatologia del món i de l'home. El seu punt de partida esguarda estreta-
ment el que diu Eimeric al *Directorium inquisitorum* II, q. XLVI (PEGNA, Roma 1587,
352 b-353 a), parlant explícitament dels jueus: «... in veteri testamento continentur mul-
tiplicitia, a Iudaeis vera esse existimata, quae se dicuntur credere, et eis credendo inniti
auctoritati divinae ut infallibili veritati: nam in dicto veteri testamento sunt quaedam
moralia, quaedam legalia, quaedam iudicialia, quaedam caeremonialia, quaedam prophe-
talia et quaedam figuralia: quae omnia sunt in genere duplicia: Nam quaedam sunt in
eis specialia, per quae a nobis Christianis distinguuntur, et ipsi Iudaei sunt et dicuntur,
et a nobis Christianis infideles reputantur et vere habentur. Et si Iudaei in his discedant
a priori eorum credentia, licet haeretici sint in eorum perfidia, non tamen in fide Chris-
tiana; immo nobiscum tunc de novo conveniunt et ad nos convertuntur: et ideo in his
amplius erudiendi, fovendi et defendendi. Quaedam alia sunt nobis Christianis et
Iudaeis communia, per quae a nobis Christianis non distinguuntur nec Iudaei sunt nec
habentur, utpote credere Deum unum esse et illum creatorem omnium et similia. Et si
Iudaei in his a priori eorum credentia discedant et ea abnegent esse vera, haeretici et
in priori promissa fidelitate et in eorum theologia seu lege et communi Iudaeorum
extimatione sunt et habentur. Et quia in his nobiscum conveniunt et talia negare est
legem christianam directe agitare; ideo a Christianis et fidei Christi iudiciis Episcopis
et Inquisitoribus arctandi sunt ea credere et fidem quam Deo in his credendo promi-
serunt firmiter observare. Si ergo inveniantur Iudaei in his quae nobis Christianis et

Hoc sic probatur: Nam nos credimus nedum evangelium, sed etiam legem veterem a Christo Ihesu esse conditam. || Lex enim «ordinata» f. 192^v fuit «per angelos in manu mediatoris», scilicet, Christi, ut ait Apostolus ad Galatas III. Credimus etiam utrique Testamento, tam Veteri 500 quam Novo, tamquam dictis et scriptis traditis nobis per Moysen et prophetas et apostolos a prima tantum infallibili et non fallaci veritate, cui usquequaque credendum est. Sola enim hec veritas prima est nostre fidei formale obiectum, que veritas est Christus Ihesus, sicut ipse Iohannis XIII capitulo ait: «Ego sum via et veritas et vita». Unde 505 ad eum tamquam ad actorem referimus fidem, sicut Apostolus ad Hebreos XII capitulo ait: «Aspicientes in actorem fidei et consummatorem» Ihesum; «fundamentum» igitur divine fidei «nemo potest aliud ponere preter id quod positum est, quod est Christus», ut ait Apostolus I ad Corinthios, III capitulo, et idem dicitur extra. *De* 510 *summa Trinitate, Fidei*, in Clementinis. Sed iudei et pagani, sive sint heretici vel non heretici in lege sua, non credunt dictis et scriptis Moysi et prophetarum tamquam dictis traditis eis a prima infallibili et non fallaci veritate, que est Christus Ihesus, nec ad Christum tamquam ad auctorem referunt suam fidem, nec eam ponere volunt 515 fundamentum fidei sue, immo ipsi refutant. Ergo non solum quantum

sumatorem 510 Trinitate seq et cancell 512 Moysy 514 actorem 515 ymo 521 didiscit

497-500 Gal 3, 19. 504 Io 14, 6. 506-508 Hebr 12, 2. 509 I Cor 3, 11. 509-510 Clem. I, I, c. un. (FRIEDBERG II, 1133).

eis sunt communia delinquere, verbo vel facto ea abnegando, ut si asserant verbo Deum non unum esse, vel facto daemonibus sacrificando, quod est facto asserere daemonem esse Deum, et similia perpetrare, praesertim in praesentia Christianorum, debent ut haeretici in eorum lege et ut fautores haereticorum contra legem Christi et inductores, arctari et puniri per Episcopos et Inquisitores iudices fidei». L'argument d'Eimeric, basat en la coincidència d'algunes doctrines cristianes i jueves, és fals en bona teologia, perquè la virtut de la fe és teològica i tot el que s'hi refereix cau dins l'esfera de la gràcia salvífica divina; els jueus, però, són lluny d'aquesta esfera i, per tant, per cap raó no són equiparables als cristians.

496-517 Per tal d'explicitar la diferència que hi ha entre la fe d'un jueu i la d'un cristià, Ribot recorre a la teologia de l'acte de fe, seguint de prop la *Summa Theologiae*, II-II, q. 2, a. 2 (*ib.*, 20-21). Segons la doctrina catòlica, la fe és una virtut infusa per gràcia. La causa eficient n'és Déu mateix i només ell, que n'és també la causa final (*credere in Deum*); la causa o objecte material són les veritats revelades (*credere Deum*); la causa o objecte formal és Déu com a veritat infallible que no pot enganyar ni enganyar-se (*credere Deo*). En el context de la revelació cristiana, la veritat divina es manifesta en Jesucrist, i per això creure és adherir-se a Jesucrist. Si Jesucrist és l'objecte formal de la fe, és a dir, el qui especifica el caràcter essencial de la fe, la fe del jueu, del musulmà o la fe eventual del pagà són una altra mena de fe, i encara que el cristià i el jueu creguin en unes veritats idèntiques, llur fe és

ad Novum, immo etiam quantum ad Vetus Testamentum sunt iudei et pagani in fide foris penitus a nobis.

Ex hiis sequitur quod iudæi et pagani ab hominibus habent fidem quam tenent. Omnis enim in fide doctus a Deo venit per fidem ad Christum, sicut Christus Iohannis vi capitulo ait: «Omnis qui audit a Patre et didicit venit ad me». Et per consequens omnis qui non venit per fidem ad Christum non audivit fidem a Deo, neque didicit, sicut Augustinus in libro *De predestinatione sanctorum* ait. Sed iudei et pagani non || veniunt per fidem ad Christum, immo ei discredunt; ergo non a Deo, ab hominibus habent fidem quam tenent, sicut Christus Matthei xv de iudeis dixit, prophetiam de hoc que habetur Isaie xxix capitulo allegavit iudeis, dicens: «Sine causa colunt me docentes doctrinas et mandata hominum». Nam si vere crederent iudei dictis Moysi tamquam dictis traditis a prima infallibili et non fallaci veritate, cui usquequaque est credendum, que Deus est, crederent utique Christo Ihesu, qui est illa veritas prima, sicut ipse Christus Iohannis v capitulo iudeis dixit: «Si crederitis Moysi, crederetis forsitan mihi; de me enim ille scripsit. Si autem illius litteris non creditis, quomodo verbis meis credetis?»; quasi dicat:

523 didicit | pre- seq lit 524 ymo 527 ysay 529 Moysy | tamquam seq dictos cancell
532 moysy 534 creditis seq que cancell

520-521 Io 6, 45 521-523 AUGUSTINUS, *De Praedestinatione sanctorum*, c. VIII, n. 13 (PL 44, 970), citat amb variants poc importants. 526-528 Mt 15, 9. | Is 29, 13. 532-534 Io 5, 46-47.

distinta, perquè no és l'objecte material el qui especifica la fe, ans l'objecte formal («Fides enim non est quod creditur, sed qua creditur», diu Agustí, *De Trinitate*. l. XIV, c. VIII [PL 42, 1045]). L'argument de Ribot, expressat en un llenguatge escolàstic clàssic, és profundament religiós des del punt de vista cristià, i d'aquí ve la importància de les cites de Jo 14, 16 i He 12, 2. Per a Ribot qualsevol intent d'establir punts de contacte entre la fe cristiana i la fe jueva a causa de la identitat de certs continguts formulables en dogmes de les dues creences passa per alt el fet fonamental de la fe cristiana que és, primer de tot, adhesió a Jesucrist com a Revelador definitiu i com a acompliment de les figures —Moisès, els profetes—. Per això la fe cristiana i les altres fes són mons a part, sense contacte possible, formes religioses absolutament i essencialment diverses, en les quals no es poden donar barreges ni confusions ni participacions, com ve a suposar Eimeric amb la seva teoria de les creences compartides, altrament rebutjada de forma explícita per st. Tomàs a la *Summa Theologiae*, II-II, q. 10, a. 3, c. (*ib.*, 68 b).

517-536 Com a conseqüència del que acaba de dir, Ribot afirma ara el caràcter purament humà, mundà, no revelat, de la religió jueva i, naturalment, de les altres. Els textos de l'evangeli de st. Joan i el de st. Agustí, en els quals és assenyalat l'origen diví de la fe cristiana i el paper de Jesucrist com a punt culminant de la Revelació,

- 535 repugnat vos meis verbis credere, (si non) credatis litteris Moysi
 que utique sunt verba mea, a quo habuit que scripsit.
 Sed contra dicis: nonne iudei tenentes legem Moysi credunt Deo
 creatori celi et terre? Dico quod si iudei non discrederent Christo,
 possent utique credere Deo creatori celi et terre, sed repugnat quod
 540 iudei discredendo Christo credant Deo creatori celi et terre, sicut
 Christus eis dixit, Iohannis v: «Verbum eius» scilicet Dei, «non
 habetis in vobis manens, quia quem misit huic» scilicet Christo, «vos
 non creditis». Unde de iudeis est nunc adimpletum quidquid Azarias
 545 prophetaverit, in Paralipomenon capitulo xv, dicens: «Transibunt
 autem dies multi in Israel absque Deo vero et absque sacerdote, doctore
 et absque lege».

539 sed seq lit 541 iudei corr 545-546 doctore seq absque cancell

541-543 Io. 5: 38. 544-546 li. 2. Par. 15, 3.

corrobores el punt de vista en el qual se situa Ribot, més rigorós que el d'Eimeric, el qual es preocupa més de la religió en el seu aspecte material, com a ortodòxia formalitzable en proposicions, que no pas com un fet de participació a la vida divina. Segons Felip Ribot, els jueus ni creuen ni poden creure en Déu com els cristians. I si coincideixen amb els cristians en la materialitat d'algun dogma, això mai no pot implicar que des de cap punt de vista puguin ser tinguts com a cristians. Per a tot aquest capítol és evident que Ribot ha tingut en compte les fortes expressions de st Tomàs a la *Summa Theologiae*, II-II, q. 2, a. 2, ad tertium (*ib.*, 21-a), tan pregnament en contrast amb la mentalitat eimericiana: «Credere Deum non convenit infidelibus sub ea ratione qua ponitur actus fidei. Non enim credunt Deum esse sub his conditionibus quas fides determinat. Et ideo nec vere Deum credunt, quia, ut Philosophus dicit, IX *Metaphys.*, in simplicibus defectus cognitionis est solum in non attingendo totaliter».

536-546 Ribot repren ara l'argument d'Eimeric sobre la identitat de contingut d'alguns dogmes jueus i cristians, i el destrueix negant-lo en la seva mateixa base. El Déu en el qual creuen els jueus no és el Déu de Jesucrist i, per tant, l'objecte formal de llur fe no té res a veure amb l'objecte formal de la fe cristiana. Religiosament parlant i des del punt de vista cristià, els jueus no tenen ara ni fe, ni culte, ni doctrina, ni preceptes. El text del llibre de les Cròniques que cita serveix a Ribot per a caracteritzar la fe dels jueus com un simple debatres humà entre formes religioses mortes. La fe dels jueus no té objecte formal (*absque Deo*), és un producte merament humà (*ab hominibus*) i, per tant, no té ni pot tenir cap contacte amb la fe cristiana. Aquesta posició de Felip Ribot podria ser atacada amb l'argument que l'Església veu en els ritus jueus una figura dels sacraments cristians, doctrina assentada en els canons, recollida per st. Tomàs (cf. *Summa Theologiae*, II-II, q. 10, a. 11, en *ib.*, 78 a)) i que Nicolau Eimeric recorda oportunament en el *Directorium inquisitorum* II, q. xlvj (PEGNA, Roma 1587, 355-356). Ribot no tracta aquest problema, però creiem que la seva teoria dona també el principi per a resoldre l'objecció: Si l'Església veu en els ritus jueus una prefiguració dels sacraments cristians, no és perquè els ritus jueus tinguin ara força religiosa salvadora, ans perquè la fe cristiana veu el judaisme com

f. 193v

[CAPUT IX] Capitulum nonum: quod ecclesia non debet iudicare de heresi que fidei alterius religionis opposita est. Nullus proprie de heresi opposita fidei alicuius religionis iudicare debet, qui religionem illam professus non est. Hoc sic probatur: Nam naturale est suspectorum iudicium insidias declinare et inimicorum iudicium velle refugere, III, q. v; *Quia suspecti*. Qui vero aliquam religionem renuit profiteri debet tamquam alienigena ab ea iudex suspectus reputari. In hiis presertim in quibus religio illa fundatur, quorum primum est fides. Dicitur Isaie xxi capitulo «Qui incredulus est infideliter agit». Ergo in hiis non debet ipse esse iudex, III, q. v; c. *Incredulus*, III. Hac quippe ratione fidelibus prohibens Apostolus in ad Corinthios vi, ne ad iudices infideles accedant, ait: «Audet aliquis vestrum habens negotium adversus alterum iudicari apud iniquos?»; glossa: «Id est infideles qui iniqui sunt fidelibus quocumque modo possunt et leges divinas aut omnino spernunt, aut propter opprimendos bonos falsa expositione interpretantur». Ex hiis videtur mihi, non obstantibus notatis per Innocentium

549 opposita 550 opposita 554 alicam 556 ysay 563 oprimendos 564 mara Inno-

553-554 *Decret.* C. III, q. v, c. 15 (FRIEDBERG I, 518). 556-557 Is-29; 13; 557 *Decret.* C. III, q. v, c. 1-15 (FRIEDBERG I, 514-519). 559-561 1^a Cor. 6, 1. 561-563 La glossa és de P. LOMBARDO, *Collect. in Epist. Pauli. In ep. I ad Cor.*, c. VI, 1 (PL 191, 1576-B-C).

564-565 INNOCENTIUS IV, *In quinque libros Decretalium...*, Venècia 1578, f. 176 d: «Unde per potestatem quam habet Papa, credo quod si gentilis, qui non habet legem nisi naturae, si contra legem naturae facit, potest licite puniri per Papam, arg. Gen. 19, ubi habes quod sodomitae, qui contra legem naturae peccabant, puniti sunt a Deo; cum autem Dei iudicia sint nobis exemplaria, non video quare Papa, qui est vicarius Christi,

una preparació històrica de la revelació i salvació definitives. Sempre és la fe cristiana la que en el pensament de Ribot resitua les altres religions i els assigna llur paper històric essencial. I si ho fa, és perquè només ella pot definir en aquesta matèria, donat que les altres religions, des del punt de vista religiós real, no són res.

560-561 El text pauli citat per Ribot és adduït com un argument *ad hominem*. Si st. Pau prohibeix que els cristians acudeixin als jutges infidels ni per a resoldre llurs litigis civils o criminals, allegant la diferència que la fe estableix entre uns i altres, ¿amb quin dret els cristians poden constituir-se jutges dels infidels en matèria de fe?

562 Cal notar que entre *modo* i *possunt* la glossa de Pere Llongobard conté una llacuna; segurament d'un o dos mots, que s'ha perpetuat en la moderna edició de Migne:

564-566 Ribot rebutja ara el que diu Eimeric en el *Tractatus brevis*; línies 18-24; i al *Directorium inquisitorum* II, q. XLVI (PEGNA, Roma 1587, 353 a-b), on l'inquisi-

- 565 in capitulo *Quod super hiis*, extra. *De voto*, quod ecclesia non iudicat de fide vel heresi illius qui christianam religionem non est professus. Idem Thomas II-II, q. XII, articulo II. Ait enim Apostolus I ad Corinthios v: «Quid mihi est de hiis qui foris sunt iudicare?»; glossa: «Quid mihi attinet iudicare de hiis qui sunt extra ecclesiam?... Ac si dicat: nihil attinet ad me». Quia scilicet divino tantum sub-||-iecti sunt iudicio, XXIII, q. IIII, c. *Hiis ita*. Et hoc est quod Apostolus subdit dicens: «Nam eos qui foris sunt Deus iudicabit»; glossa Augustini: «Deus tantum iudicabit; non nobis commisit ut eos iudicemus», presertim cogendo eos venire a quacumque perfidia ad rectam fidem et multo minus ad obliquam, XLV d., *Qui sincera* et c. *De iudeis*. Ecclesia enim ita est doctrix recte fidei et magistra fidelium, quod non est doctrix nec magistra fidei ceterorum, ut notat Archidiaconus, extra. *De summa Trinitate, Fideli*, libro VI, in verbo *fidelium*, ubi ait: «ob hoc dicit 'fidelium', quia nihil ad nos de hiis qui foris sunt, XXIII, q. I, c. *Si autem*; II, q. I, *Multi*; extra. *De divortiis, Gaudemus*. Quod intellige quoad ea que fidei sunt; aliter secus, ut patet

f. 194^r

centius 567 marg Thomas 570 nichil | divino ms divisio 573 comisit 575 oblicam 577
marg Archidiaconus | Archidiaconus interlin pro Arnaldus cancell 583 marg Archidiaconus

hoc non possit et etiam debeat, dummodo facultas adsit. Et idem dicunt si colant idola. Naturale enim est unum et solum Deum creatorem colere et non creaturas. Item Iudaeos potest iudicare Papa si contra legem evangelii faciunt in moralibus, si eorum praelati eos non puniant, et eodem modo si haereses circa suam legem inveniant, et hac ratione motus Papa Gregorius et Innocentius mandaverunt comburi libros talium in quo multae continebantur haereses, et mandaverunt puniri illos, qui praedictas haereses sequerentur vel docerent». Cf. *Decretal.* III, xxxiv, c. 8 (FRIEDBERG II, 593-594). 567 Thomas de AQUINO, *Summa Theologiae* II-II, q. 12, a. 2, c. (*ib.*, 88 a). 567-568 1 Cor 5, 12. 568-569 La glossa és de P. LOMBARDUS, *Collect. in Epist. Pauli. In ep. I ad Cor.*, c. 5, 12 (PL 191, 1575 D). 571 *Decret.* C. XXIII, q. IV, c. 16, Gratianus (FRIEDBERG I, 904). 572 1 Cor 5, 13. 572-573 La glossa és de P. LOMBARDUS, *Collect. in Epist. Pauli. In ep. I ad Cor.*, c. 5, 13 (PL 191, 1576 A). 575 *Decret.* D. XLV, c. 3 (FRIEDBERG I, 160). | *Decret.* D. XLV, c. 5 (FRIEDBERG I, 161). 577-582 Guido a BAIISO, ARCHIDIACONUS Bononiensis, *In Sextum Decretalium Commentaria*, Venècia 1577, f. 3 b: Ribot cita literalment. 578 Cf. *Sext. Decretal.* I, i, c. un. (FRIEDBERG II, 937). 580 Cf. *Decret.* C. XXIV, q. I, c. 4 Gratianus (FRIEDBERG I, 968). | *Decret.* C. II, q. I, c. 18 (FRIEDBERG I, 446-447). 580-581 Cf. *Decretal.* IV, XIX,

dor cita la glossa d'Innocenci IV a la decretal *Quod super his* per tal de provar que el papa té jurisdicció universal sobre tots els homes, tant si són fidels com infidels. Ribot presenta ací un parer (*videtur mihi*), i admet la dificultat del text d'Innocenci IV, però la solventa acudint a la doctrina de st. Tomàs.

in eo quod legitur et notatur XVII, q. IIII, *Constituit*; XXVIII, q. I, *Sepe*; extra. *De iudeis*». Hec Archidiaconus.

Iura vero per Innocentium supra in contrarium allegata, licet probent papam habere iudiciariam potestatem nedum super fideles, 585 immo super infideles, et quod si in moralibus contra legem deficiant, possit eos iudicare, non tamen probant quod papa potestatem iudicandi habeat in casibus soli Deo reservatis, sicut XV, q. VI, capitulo I, dicitur. Quorum unus est iudicare de occultis, extra. *De simonia*, *Sicut tuis*, et capitulo *Sine*; II, q. V, *Consuluisti*; d. XXXII, *Erubescant*; VI, q. I, *Si Omnia*. Alius est iudicare de infidelium incredulitate, «qui enim non credit, iam per Deum iudicatus est», ut ait Chris-

585 super seq in- cancell 586 ymo 588 sicut interl 589 symonia 590 Sine ms Se 592 non seq credit cancell

c. 8 (FRIEDBERG II, 723-724). 582 Cf. *Decret. C. XVII*, q. IV, c. 31 (FRIEDBERG I, 823). 582-583 Cf. *Decret. C. XXVIII*, q. I, c. 12 (FRIEDBERG I, 1087). 583 Cf. *Extrav. Comm. V*, II, c. 1-2 (FRIEDBERG II, 1289-1290).

584 Cf. nota a les línies 564-565. 588 *Decret. C. XV*, q. VI, c. 1, § 3 (FRIEDBERG I, 755). 589-590 *Decretal. V*, III, c. 33 (FRIEDBERG II, 762-763). 590. *Decretal. V*, III, c. 34 (FRIEDBERG II, 763). *Decret. C. II*, q. V, c. 20 (FRIEDBERG I, 462-463). 590-591. *Decret. D. XXXII*, c. 11 (FRIEDBERG I, 120). 591 *Decret. D. VI*, q. I, c. 7 (FRIEDBERG I, 555). 592-593 Jo 3, 18. 594 *Decret. C. II*, q. I, c. 12

584-588 Queda ara per resoldre l'argument d'Eimeric, recolzat en la glossa d'Innocenci IV a la decretal *Quod super his*, entorn de la jurisdicció universal del papa sobre els fidels i els infidels, definida a la butlla *Unam Sanctam* de Bonifaci VIII. Per a obviar l'escull, Ribot recorre a una subtil distinció. Deixa intacta la doctrina de la *Unam Sanctam* i afirma que la glossa d'Innocenci IV no contempla els casos que, per institució divina, queden reservats només a Déu, com és ara el cas de la fe i de la incredulitat. Ribot no té cap inconvenient d'admetre el dret del papa a jutjar els homes en matèries morals, però separa del seu poder universal el domini de la fe. Amb aquesta distinció la doctrina expressada per Eimeric en el *Directorium*, en el *Tractatus brevis* i, encara, en d'altres escrits, i comuna a d'altres teòlegs i canonistes del segle XIV, queda desarticulada.

589-591 Els textos canònics que cita Ribot tenen en comú l'afirmació que l'Església *non iudicat de occultis*. Ribot, doncs, completa el seu pensament afegint que l'autoritat universal del papa no pot atènyer el domini de les consciències. Si té aquest límit, reconegut en el dret canònic, més evident esdevé l'altre, preconitzat en l'Escriptura.

591-598 Si Déu és el qui dóna la fe, la incredulitat i el seu sentit són coses que depenen únicament i exclusiva de Déu, i només ell n'és la causa i l'explicació. Aquesta sembla la interpretació ribotiana de Jo 3, 18, que clou la discussió entorn de la no-competència eclesiàstica sobre els infidels. Els textos jurídics allegats insisteixen en la necessitat que l'Església no vulgui prevenir en certs casos el judici de Déu i que no s'hi subrogui mai (cf. *Summa Theologiae*, II-II, q. 11, a. 4, ad primum

tus Iohannis III. Nullus ergo Deo inferior debet de hoc cognoscere, si non vult divino iudicio iniuriam || facere, II, q. I, *Nomen*, et extra. f. 194^v
 595 *De Officio legati, Licet*. Nam quamvis quos Deus iudicavit nondum in hac vita plene puniat, non propterea Deo «exercende dehinc» in illos «pene aufertur potestas», XXIII, q. v, *Quid ergo*. Et vide adhuc de hoc in sequenti capitulo.

[CAPUT X]

600 Capitulum decimum: quod sicut ecclesia non iudicat de infidelium heresi seu incredulitate, sic nec inquisitor potest de ea iudicare.

Ut vero magis elucescat quod nullus citra Deum iudicat de incredulitate infidelium, arguo contra sic: certum est quod hereticus est infidelis et non credit, et tamen papa sine Dei iniuria de heretici incredulitate iudicat; ergo non obstante quod non credit, sic iam per
 605 Deum iudicatus, potest papa sine Dei iniuria adhuc de tali iudicare.

Respondeo: aut loqueris de heretico christiano, aut de iudeo seu pagano. Si de christiano, concedo quod papa sine Dei iniuria de eius incredulitate iudicat, sed hoc ideo est, quia licet ille hereticus modo
 610 non credat, prius tamen aliquando credidit. Christus vero dicens:

601 incredulitate 602 elucescat 602-603 incredulitate 604-605 incredulitate 609 in-

(FRIEDBERG I, 444). 594-595 *Decretal.* I, xxx, c. 5 (FRIEDBERG II, 184-185). 595-597 *Decret.* C. XXIII, q. v, c. 6 (FRIEDBERG I, 931).

ib., 85 a: «Ad primum ergo dicendum quod in iudicio Dei semper recipiuntur redeuntes: quia Deus scrutator est cordium, et vere redeuntes cognoscit. Sed hoc Ecclesia imitari non potest». Argument teològic genuí i ben típic de la mentalitat medieval, tan imbuída del sentit jeràrquic, però que Eimeric sembla desconèixer, puix que en el *Directorium*, i recolzant en l'autoritat de la glossa d'Innocenci IV a la decretal *Quod super his*, més aviat assenyala la via contrària (cf. *Directorium inquisitorum* II, q. XLVI, [PEGÑA, Roma 1587, 353 b]).

602-606 Aquest argument està en relació amb el *Directorium inquisitorum* II, q. XLVI (PEGÑA, Roma 1587, 354 a C), on Eimeric, manllevant uns mots de st. Tomàs sense precisar-ne el context, sosté que l'heretge i l'apòstata són infidels i, per tant, quan són jutjats per l'Església, l'Església jutja infidels: «Alii vero sunt infideles qui quandoque fidem susceperunt et eam profitentur, sicut haeretici et apostatae: et tales sunt etiam corporaliter compellendi ut impleant quod promiserunt, et teneant quod semel susceperunt. Haec beatus Thomas». (Cf. *Summa Theologiae*, II-II, q. 10, a. 8, c. [ib., 74 a]). D'aquest argument Eimeric en vol deduir el dret de l'Església a jutjar els infidels.

607-620 La resposta de Felip Ribot a la dificultat glossa el text de st. Tomàs que cita Eimeric, però en el seu veritable context, i posa en moviment el concepte

«Qui non credit iam iudicatus est», non loquitur de tali incredulo, qui prius aliquando credidit, sed de illo qui nunquam credidit, ut ait Gregorius, xxvi *Moralium*, super illud Iob xxxvi capitulo: «Iudicium pauperibus tribuit». Et Magister Sententiarum, libro iv, d. XLVII, capitulo III. Si vero loquaris de heretico iudeo vel pagano, dico quod quantumcumque de novo opinetur contra fidem legis sue, nunquam tamen prius Deo credidit, nec rectam fidem habuit, nec fidelis extitit, ut VIII capitulo ostensum fuit. Et iste iam per Deum iudicatus est, quia «non credit in nomine Unigeniti filii Dei», ut Christus Iohannis III capitulo. Ideo nullus Deo inferior debet ulterius de crimine incredulitatis illius cognoscere duplici ratione: primo, quoniam delictum unius hominis sepius iudicandum non est, LXXXI d., *Presbiter*, et ff., *Naute, caupones, stabularii, Licet*, in fine. «Sive enim quis sit condemnatus, sive absolutus, tamen super eodem crimine sepius agi non potest», ut notat Iohannes, II, q. I, *Prohibentur*. Secundo, ratio est quod eiusdem iudicii est aliquem ad rectam fidem trahere et eum de incredulitate extrahere, et per consequens cui aliquo modo non licet primum horum sibi, non licet secundum. Nulli vero citra Deum licet infideles contra suam voluntatem ad rectam fidem per vim trahere, immo hoc «est religioni christiane contrarium, ut semper invitus et penitus contradicens ad recipiendam et servandam christianitatem aliquis compellatur», extra. *De baptismo, Maiores*, capitulo *Item queritur*. Ergo nulli citra Deum licet infidelem contra suam voluntatem de incredulitate per vim extrahere; utrumque enim istorum

crudelitate 612 credidit seq ai cancell 619 ut seq ait cancell 625 Prohibentur ms prohibetur 626 ritum pro ratio 628 primum licet ms licit 630 ymo

611 Io 3, 18. 613-614 GREGORIUS, *Moralium*, I. XXVI, c. 27 (PL 76, 378-379). Iob 36, 6. 614-615 P. LOMBARDUS, *IV Sent.*, d. XLVII, c. 3 (PL 192, 954). 619-620 Io 3, 18. 622-623 *Decret. D. LXXXI*, c. 12 (FRIEDBERG I, 284). 623 *Digest. IV*, IX, 1 (KRIEDEL, *Corpus Iuris Civilis I*, Leipzig 1865, 134-135). 625 *Decretum Gratiani*, Roma 1582, col. 823, lit. e, citat textualment. Cf. *Decret. C. II*, q. I, c. 14 (FRIEDBERG I, 444-445). 630-633 *Decretal. III*, XLII, c. 3 (FRIEDBERG II, 646). 636

d'heretgia com a separació de la fe comunitària: l'heretge, que ara és infidel (cf. *Summa Theologiae*, II-II, q. 5, a. 3 [*ib.*, 46-47]), havia cregut i havia format part de la comunitat dels creients i, per tant, era sota la jurisdicció eclesiàstica. En canvi, l'infidel d'origen, que mai no ha cregut, mai no ha estat sota la jurisdicció eclesiàstica: és Déu qui el jutja.

616-618 Cf. supra, nota a les línies 517-536.

621-636 Ribot reprèn l'argument del capítol anterior, segons el qual cap autoritat inferior a la divina no és competent per a jutjar la incredulitat de l'infidel. Ribot insisteix, una i altra vegada, en la transcendència que l'acte de fe i el seu misteri

635 Dei reservatur iudicio, qui cui vult miseretur et quem vult indurat, XLV d., *De iudeis*.

Ex premissis sequitur quod inquisitor pravitatis heretice non potest ex suo officio cognoscere de iudeo vel pagano heretico in sua lege. Patet primo, quia ecclesia de tali non iudicat, ut in hoc capitulo et in precedenti probatum est; multo ergo minus inquisitor de eo iudicabit. Secundo, quia pertinaciter affirmans usuram non esse peccatum offendit non solum legem novam, sed veterem, ut patet extra. *De usuris, Quia in omnibus*, et capitulo primo *Super eo*, et capitulo *Consuluit*. Ideo talis merito reputatur hereticus, extra. *De usuris, Ex gravi*, c. *Sane*, in Clementinis. Et ibi precipit papa ordinariis et inquisitoribus procedere contra talem velut contra hereticum. Et tamen si ille sit iudeus, licet offendat legem suam, non procedent contra eum, nec illa constitutio ex-||-tenditur in hoc ad iudeos, ut notat ibidem Iohannes Andree, in verbo *hereticum*. Tertio, quia iudei non possunt heretici christiane religionis dici; heresis

f. 195^v

635 vult seq add cancell iudicare iudicat

Decret. D. XLV, c. 5 (FRIEDBERG I, 161-162). 643 *Decretal. V, XIX, c. 3* (FRIEDBERG II, 812). *Decretal. V, XIX, c. 4* (FRIEDBERG II, 812). 644 *Decretal. V, XIX, c. 10* (FRIEDBERG II, 814). 644-645 *Clem. V, v, c. un.* (FRIEDBERG II, 1184). 649 *Liber Sextus Decretalium Domini Bonifacii papae VIII, Clementis papae V Constitutiones, Extravagantes tum viginti domini Iohannis papae XXII tum communes. Haec omnia cum suis glossis* (=Iohannis ANDREAE) *suae integritati restituta et ad exemplar Romanum diligenter recognita II*, Lió 1584, col. 183: «[Haereticum] ... Iudaei vero qui dicunt hoc inducentes auctoritatem Deut. 23., Non foeneraberis fratri tuo: pro quibus facere videtur 14. q. 4. *Ab illos*, non includuntur hac constitutione: quia non cadit in illos proprie haeresis quae divisionem notat, quia ipsi nunquam in unitate fue-

propi tenen a l'esguard de l'acció de l'Església. Des del seu punt de vista, la pretensió eimericiana —i no només eimericiana— d'una jurisdicció inquisitorial sobre els infidels no solament és contrària al dret, ans atempta contra la recta comprensió d'un punt fonamental de la teologia catòlica.

641-649 L'argument recolza tot en l'autoritat de Giovanni d'Andrea, citada per Ribot, text que Eimeric també allega en el *Tractatus brevis*, línies 72-73, per a sostenir la jurisdicció universal del papa sobre tots els homes. Tant Ribot com Eimeric tenen raó d'invocar-lo; Ribot, perquè hi troba exposada la seva teoria que els jueus, els quals mai no han format part de l'Església, no poden ser heretges i, per tant, no són vinculats per les constitucions papals. Eimeric, perquè hi troba afirmat que l'Església pot intervenir contra ells, si escampen doctrines errònies entre els cristians. Però Eimeric no precisa que aquest dret és una disposició cautelar i no deriva precisament de la jurisdicció del papa sobre tots els homes. En el capítol vinent Ribot tractarà aquest problema.

enim hec ab ecclesia separat et dividit hominem, I, q. VII, *Convenientibus*, ¶ *Item Iohannes*. Iudei autem non possunt ab ecclesia dividi, cui nunquam fuerunt uniti, nec incorporati, ut supra, capitulo V, probavi. Ideo in eis heresis christiane religionis cadere non potest. Cum ergo eorum errores non sapiant in christiana religione manifestam heresim, inquisitores eos cognoscere non debent, extra. *De hereticis, Accusatus*, capitulo *Sane*, libro VI. Quarto, nam scimus quod «quecumque lex loquitur hiis qui in lege sunt», ut ait Apostolus ad Romanos III capitulo; iudei autem et pagani «constitutionibus» seu legibus «canonicis non arctantur», nisi ubi de ipsis expressa fit mentio, extra. *De divortiis*, capitulo *Gaudemus*. In canonibus vero contra hereticos editis nulla in speciali de iudeis vel paganis fit mentio; ergo de ipsis inquisitor non cognoscet, quia sic formam mandati excederet, quod facere non debet, extra. *De prebendis, Cum olim*; ad hoc est expresse Paulus, extra. *De usuris, Ex gravi*, in Clementinis, in verbo *pertinaciter*, et Gensellinus, in verbo *Ne quis*, extra. *De hereticis*, III capitulo, in Clementinis.

[CAPUT XI]

Capitulum undecimum: quod ecclesia potest punire infidelem inter christianos seminantem errores contrarios fidei christiane, licet in-

658 sunt seq add loquitur 661 Gaudeamus 665 expresse seq paulus extra. cancell

runt...» 651-652 *Decret. C. I, q. VII, c. 6* (FRIEDBERG I, 428). 656-657 *Sext. Decretal. V, II, c. 8* (FRIEDBERG II, 1072). 658-659 *Rom 3, 19*. 659-661 *Decretal. IV, XIX, c. 8* (FRIEDBERG II, 723-724). 664 *Decretal. III, v, c. 38* (FRIEDBERG II, 481). 665 Paulus de ELEAZARIS, *Apparatus super Clementinis*, ms. Vat. lat. 1437; f. 128 a-b: cf. supra, *El «Tractatus brevis...» de Nicolau Eimeric. Edició i estudi del text*, aparat de fonts, nota a la línia 73. Cf. *Clem. V, VI, c. un.* (FRIEDBERG II, 1184). 666-667 Cf. Gensellinus de CASSAGNIS, *Apparatus super constitutionibus clementinis*, ms. Vat. lat. 2583, f. 191 d: «Et male, quia contra iura, supra *De rescriptis, Cum dilecta*, ff., *Mandati*, I. *Diligenter*. ... unde illi [officio] forent privandi, *C. De iudeis*, I. *Iudeos*, in fine». Cf. *Clem. V, III, c. 3* (FRIEDBERG II, 1184).

669 Resta ara el problema de l'actitud de l'Església davant els atacs que pugui rebre dels infidels. Quan diu que l'infidel ha d'actuar *motu proprio et ex certa scientia*, entenem que Ribot vol excloure el cas de l'infidel que, provocat o molestat pels cristians, diu coses deshonorables contra la religió cristiana. Ribot, doncs, preveu que l'Església només ha de fer callar o pot castigar l'infidel que es proposa conscientment d'atacar la fe cristiana, provocant-hi defeccions o heretgies.

quisitor non possit de hoc cognoscere. Sed infidelem transducentem christianos ad ritum suum execrabilem potest inquisitor punire.

Si infidelis quicumque, a nullo alio homine tractus, sed motu suo proprio, gratis et ex certa scientia inter fideles semi-||-net errores contrarios fidei christiane, ecclesia potest eum non solum
675 redarguere, sed etiam, nisi a talibus desistat, potest ecclesia eum pena concedenti punire. f. 196^r

Hoc sic probatur: Nam pastori ecclesie ex proprio officio incumbit suas oves, id est, subditos, defendere a lupis, scilicet, ab invasoribus
680 fidei, ut patet Iohannis x capitulo. Hec autem defensio dupliciter fit: primo, subditos in sana fidei doctrina exhortando et lupos contradicentes redarguendo, sicut Apostolus ad Titum, primo capitulo, ait ut «potens sit exhortari in doctrina sana et eos qui contradicunt arguere», XLIII d., *Sit rector*. Secundo, si opportunitas se offerat, fit dicta defen-
685 sio lupos contradicentes, nisi desistant, pena concedenti puniendo, sicut apostolus Paulus punivit Elimam iudeum, quia proconsulem Sergium a fide avertere non desistebat, XXIII, q. VIII, *Legi*, de quo Actuum XIII capitulo legitur quod dum «proconsul Sergius Paulus, vir pruden-
690 s, desideraret ab apostolis Paulo et Barnaba audire verbum Dei, resistebat illis Elimas, magus iudeus, querens avertere proconsulem a fide. Paulus autem, repletus Spiritu Sancto, intuens in eum, dixit: 'O plene omni dolo et omni fallacia, fili diaboli, inimice omnis iustitie, non desinis subvertere vias Domini rectas. Et nunc ecce manus domini super te: eris cecus et non videns solem usque ad tempus'. Et
695 confestim cecidit in eum caligo et tenebre, et circuiens querebat qui ei manum daret». Hoc apostoli Pauli exemplo sumpsit ecclesia, ut reor, auctoritatem puniendi corporaliter infideles nitentes a fide christianos avertere et in errorem trahere, sicut Innocentius, ut extra. *De voto, Quod super hiis*, in glossa, refert quod Gregorius papa et

672 execrabilem 679 deffendere 680 deffensio 681 fide 683 exortari 684 oportunitas 684-685 deffensio 686 punivit seq ol cancell 687 euertere 690 magus seq lit 692 dyaboli 695 qui seq eum cancell 702 ut seq estiuo cancell 705 Iudeos seq add etiam

680 Io 10, 11-14, citat ad sensum. 682-683 Tit 1, 9. 684 Decret. D. XLIII, c. 1 (FRIEDBERG I, 153-155). 687 Decret. C. XXIII, q. VIII, c. 13 (FRIEDBERG I, 956). 687-696 Ac 13, 7-11. 698-699 Cf. nota a les línies 564-565. Cf. Decretal. III, xxxiv,

684-706 Ribot reprèn un fragment de la glossa d'Innocenci IV a la decretal *Quod super his*, text car a Eimeric, i l'interpreta (*ut extimo*) de manera que quedi clar que l'Església només actua sobre els infidels quan ataquen la fe d'una manera activa i positiva, semblant heretgies entre els cristians.

f. 196^v Innocentius mandaverunt comburi libros iudeorum in quibus multe
700 continebantur hereses, et mandaverunt puniri || illos qui predictas
hereses sequerentur vel docerent; ut estimo, predictas hereses tam
verbis quam scriptis et factis iudei inter christianos seminabant,
quod ne fiat ecclesia potest prohibere, ut extra. *De iudeis, Ad hec,*
II capitulo, *Et si iudeos.* Et etiam potest ecclesia hoc corporaliter
705 punire, ut legitur et notatur XXVIII, q. I, *Sepe.*

Sed quero si inquisitor pravitate heretice potest pena condecienti
punire infideles taliter, ut premititur, seminantes inter christianos
hereses.

Respondeo: aut infideles seminant inter christianos tales hereses
710 tantum, aut ex cultu christiano transducunt christianos per effectum
ad execrabilem eorum ritum. In primo casu, si solum seminant he-
reses inter christianos, dico quod inquisitor de iure communi non
potest eos punire, nisi forte hoc habeat aliunde ex privilegio speciali.
Cuius ratio est quia inquisitor est delegatus, ut notat Iohannes Andree
715 in *Novella*, extra. *De hereticis, Per hoc*, libro VI. Debet ergo in-
quisitor metas sibi traditas exacte servare et illas non excedere, extra.
De officio delegati, Venerabili; De rescriptis, Cum dilecta; De here-

712 execrabilem 717 serua- seq -cione cancell 718 dilecta seq in clementinis cancell 726

c. 8 (FRIEDBERG II, 593-594). 704 *Decretal.* V, VI, c. 8 (FRIEDBERG II, 773-774).
705 *Decretal.* V, VI, c. 2 (FRIEDBERG II, 771-772). *Decretal.* V, VI, c. 13 (FRIED-
BERG II, 775-776). 706 *Decret.* C. XXVIII, q. I, c. 12 (FRIEDBERG I, 1087).

715-716 Ioannes ANDREAE, *In Sextum Decretalium librum Novella Commentaria*,
Venècia 1581, 140 a: «Quaerit hic Archidiaconus si ordinarius et inquisitor simul ci-
tant, cui oboedire teneatur. Pro ordinario facit, quia eius iurisdictio firmior et antiquior,
cui specialis non derogat, ut hic ad idem extravagans Benedicti eo. tit. *Ex eo* et supra.
De officio ordinario. significavit». Cf. *Sext. Decretal.* V, II, c. 17 (FRIEDBERG II, 1076).
718 *Decretal.* I, XXIX, c. 37 (FRIEDBERG II, 181). | *Decretal.* I, III, c. 22 (FRIED-

714 Aquí el tractat de Ribot té un punt de contacte objectiu amb el *Tractatus brevis* d'Eimeric (cf. supra, línies 235-345), on l'inquisidor gironí retreu documents papals i una carta de Pere el Cerimoniós, que faculden la inquisició aragonesa específicament a actuar contra jueus i sarraïns.

715-725 L'argument de Ribot es basa en una presumpció difícil de fer acceptar: interpreta una llacuna del dret com una disposició deliberadament no presa per l'autoritat eclesialística. Aquest és el punt més feble, potser, del tractat de Ribot. Però si l'argument no té la rotunditat jurídica que segurament perseguia el seu autor, sí que és una prova de l'esperit possibilista de Ribot, el qual manifesta envers els jueus i sarraïns un capteniment resoltament tolerant, puix que tendeix a eliminar tant com pot les causes de fricció i litigi inter-religiós, i assenyalamment les que es podien produir per iniciativa inquisitorial.

- 720 *ticus, Multorum*, in Clementinis. Infideles autem «constitutionibus canonicis non arctantur», extra. *De divortijs, Gaudemus*, nisi in casibus expressis in iure, quorum plures notantur extra. *De iudeis, Iudei*, II. Non est autem expresse iure cautum quod infideles solum seminantes hereses inter christianos, si ad alia non procedant, sint de foro inquisitoris; ergo inquisitor de eis non cognoscet, extra. *De officio delegati, Cum olim*, I. In secundo vero casu, si ex cultu christiano transducant christianos per effectum ad execrabilem eorum ritum, puta si circumcidant christianos de novo, vel iam circumcisos exbaptizent caput cum punire, id est, radendo et eos lavando vel aliter eos execrabili sue secte incorporando, dicit Iohannes Andree in *Novella*, extra. *De hereticis*, capitulo *Contra christianos*, libro VI, quod inquisitor potest infideles punire per extra. que incipit *Turbato corde*, que || de hoc loquitur, quam ego vidi bullatam bulla Gregorii undecimi, que fuit post compilationem VI libri Decretalium. In qua fine sic dicitur: «Iudeos autem, qui christianos utriusque sexus

f. 197^r

execrabilem 727 circum-seq-dant cancell 728 exbaptizent 729 execrabili | marg Io[hannes] An[dreas] 731 extrauagantem

BERG II, 25-28). 718-719 *Clem. V*, III, c. 1, § 4 (FRIEDBERG II, 1182). 719-720 *Decretal. IV*, XI, c. 8 (FRIEDBERG II, 723-724). 721-722 *Decretal. V*, VI, c. 2-9 (FRIEDBERG II, 772-774). 724-725 *Decretal. I*, XXIX, c. 32 (FRIEDBERG II, 175-177). 729-731 Ioannes ANDREAE, *In Sextum Decretalium librum Novella Commentaria*, Venècia 1581, 139 a: «In gl. in fine est sciendum quod contra secundos (iudaeos) habentur in officio inquisitionis litera Clementis quarti, data Viterbii, pontificatus sui anno tertio, contra utrosque, litera Gregorii X data Lugd., suo anno II. et utraque incipit *Turbato corde*. Et ambae mandabant inquisitoribus quod hic dicitur». Cf. *Sext. Decretal. V*, II, c. 13 (FRIEDBERG II, 1075). 734-736 Cf. *Bullarum, diplomatum et privilegiorum*

725-727 Ribot sembla contemplar aquí i d'una manera principal el cas dels cristians que passen al judaisme o el dels jueus conversos que tornen a judaïtzar, com Eimeric, al *Directorium*, també s'hi refereix expressament (cf. *Directorium inquisitorium* II, q. XLVI [PEGNA, Roma 1587, 348-349]). En aquest paràgraf la posició de Ribot no correspon a la que blasma Eimeric en el *Tractatus brevis* (cf. supra, línies 346-348), on l'inquisidor gironí es refereix a uns *adversarii veritatis* que no admeten la validesa de la butlla *Turbato corde*. L'èmfasi personal que emprà Ribot en referir-se a aquest document vol dir que té una cura especial a distingir-se dels qui negaven força jurídica a la butlla, suposant-la revocada pel pròleg del *Liber Sextus Decretalium*; Ribot és possibilista, però també lleial amb els textos canònics. L'esment de Giovanni d'Andrea i la seva referència a la butlla *Turbato corde* és una prova més d'aquesta lleialtat de Ribot envers el dret de l'Església i la seva comprensió. Aquest, doncs, és l'únic cas per al qual Ribot entén que l'inquisidor pot intervenir contra els jueus i sarraïns, processant-los i condemnant-los a les penes més greus.

727-729 Cf. Josep PERARNAU I ESPELT, *El procés inquisitorial contra els jueus Janto Almuli, la seva muller Jamila i Jucef de Quatorze (1341-1342)*, dins «Revista Catalana de Teologia», IV (1979), 309-353.

ad eorum ritum execrabilem induxerint aut inveneritis de cetero inducentes, pena debita puniatis». Pena vero debita per ecclesiam talibus taxata ponitur XXVIII, q. 1, *Sepe*. 735

[CAPUT XII]

Capitulum duodecimum: quod princeps terrenus in omnibus casibus qui opprobrium fidei christiane cedunt potest de infidelibus cognoscere et ecclesia simul cum eo cognoscens debet a cognitione cessare, si princeps velit illos pena condigna punire. 740

Sed numquid princeps terrenus potest in utroque casu premissis in precedenti capitulo de infidelibus cognoscere? Dico quod non solum in premissis, sed in ceteris omnibus casibus, qui opprobrium fidei christiane cedunt, potest, immo debet princeps terrenus de infidelibus cognoscere, extra. *De iudeis*, *In nonnullis*, in fine et capitulo, titulo *Cedit*, in Clementinis. Sed licet in nostris casibus utraque potestas tam spiritualis quam terrena valeat per iura allegata in solidum de infidelibus cognoscere, si tamen una earum prius cognoscat, nequibit alia se ulterius de hoc intromittere, extra. *De officio delegati*, *Cum plures*, libro VI, in casibus ibidem expressis. Quia vero infideles seminantes, ut premititur, hereses inter christianos merentur de con- 745 750

735 execrabilem 736 debita 737 taxatam

739 Capitulum seq XIII cancell | omnibus seq caii cancell 740 opprobrium 745 opprobrium 746 ymo 749 quam seq secularis cancell 750 cognoscant 755 execrabilem 757

sanctorum Romanorum pontificum Taurinensis editio III (GAUDE, Torí 1858, 786 a). 737 *Decret. C. XXVIII*, q. 1, c. 12 (FRIEDBERG I, 1087).

747 *Decretal. V, VI*, c. 15 (FRIEDBERG II, 776-777). 747-748 *Clem. V*, II, c. un. (FRIEDBERG II, 1180), 751-752 *Sext. Decretal. I, XIV*, c. 8 (FRIEDBERG II, 980).

740 i 745 Tenint en compte supra, línia 39, caldria llegir: «qui in opprobrium». 752-763 Ribot s'inclina a favor de la millor idoneïtat de l'autoritat civil per a intervenir en el cas dels conversos rejudaïtzants o dels infidels que subverteixen conscientment la fe cristiana, però presenta la seva tesi com una opinió personal (*puto*), recolzada en dues consideracions de tipus jurídic: D'una banda, la penalització d'aquesta conducta amb la mort remunta a l'autoritat dels emperadors romans; d'altra banda, l'Església no pot condemnar ningú a la pena capital («His a quibus Domini sacramenta tractanda sunt, iudicium sanguinis agitare non licet...»; «... clericis causas sanguinis agitare non liceat...»). Per tant, tots aquells casos en què la sentència pot acabar en pena de mort, és millor que l'Església els deixi a l'autoritat civil. Recolza aquesta opinió en la decretal *In archiepiscopatu* («Si vero ita fuerit super hoc gravis Sarracenorum excessus quod mortem vel detractionem membrorum debeant sustinere, vindictam ipsam exercendam reserves regiae potestati») i en l'autoritat de sant Ramon de Penyafort.

155 digno pena sanguinis plecti, ut capitulo *De iudeis* l. ultima, in fine,
 175 et idem est si ex cultu christiano eos ad suum execrabilem ritum
 transducant, ut capitulo *De apostatis*, l. *Cum*; ideo si ambe potestates
 incipiant simul de eis cognoscere et terrena potestas tendat vere et
 non ficte ad premissam penam condignam infligendam, ad quam non
 potest spiritualis potestas procedere, ut xxiii, q. viii, *His a quibus*,
 160 extra. *Ne clerici vel monachi secularibus*, puto quod spiritualis potes-
 180 tas || debeat tunc a cognitione cessare, ut extra. *De raptoribus*, In f. 197^v
archiepiscopatu, ut notat Raymundus in *Summa*, libro I, Rubrica III,
 § *Transgressores*. Cuius ratio est ne iudex spiritualis videatur contraire
 165 intentioni pape precipientis principibus terrenis ut digne animadver-
 sionis adiectione presumptores huiusmodi compescant, extra. *De*
iudeis, In *nonnullis*. Animadvertere enim in hoc casu est animam a

insipiant 760 secularibus ms sententiam 761 tunc seq cognoscere cancell 763 contrahire

754 *Cod. I*, ix, 19 (HERRMANN, *Corpus Iuris Civilis* II, Leipzig 1865, 81). 756 *Cod. I*, vii, 5 (HERRMANN, *Corpus Iuris Civilis* II, Leipzig 1865, 80). 759 *Decret. C.* XXIII, q. viii, c. 30 (FRIEDBERG I, 964). 760 *Sext. Decretal.* III, xxiv, c. 3 (FRIEDBERG II, 1066). 761-762 *Decretal.* V, xvii, c. 4 (FRIEDBERG II, 809). 762-763 Raimundus de PENNAFORTE, *Summa de Paenitentia*, l. I, tit. iv, n. 4 (OCHOA, Díez, Roma 1976, col. 312). 765-766 *Decretal.* V, vi, c. 15 (FRIEDBERG II, 776-777). 766-767 Henricus de SEGUSIO, Card. HOSTIENSIS, *In Quintum librum Decretalium Commentaria*, Venècia 1581, f. 32 d: [*«Animadversionis»* scilicet, poenae pecuniariae vel alterius temporalis, prout arbitrabitur bonus iudex, ut patet in eo quod legitur et notatur supra, *Eo, Postulasti*. § 1. *Vel graviore*, nam et secundum 11. capitalis est poena...

763-770 Els textos canònics i del dret civil al·legats per Ribot a favor de la seva posició confirmen que el càstig alludit és la pena de mort i que l'Església encomana l'execució d'aquesta pena a l'autoritat civil. Per tant, ens podem preguntar si la conclusió de Ribot és legítima i no peca per excés. Creiem que ho és, perquè quan l'Església parla de la pena de mort contra els heretges o els infidels que ataquen la fe, en parla com d'un deure de la societat civil, derivat de l'antiga legislació imperial contra els heretges, no en parla com d'una condemna que ella imposa pel seu compte. Estem en el nus d'una qüestió ambigua, però és ara com veiem Ribot ordenant bé els elements que treballen a favor de la seva tesi. Contra la pràctica habitual —i ja no diguem la d'Eimeric, que pertot troba ocasió de rigor—, Ribot intenta demostrar que el dret eclesiàstic és molt més flexible del que unes determinades prescripcions legals poden suggerir; i sospesant bé els diversos elements que li proporciona l'experiència jurídica de l'Església, arriba a formular conclusions del tot oposades a les de l'inquisidor gironí. En aquesta tasca hermenèutica, el carmelità de Peralada empra el dret per tal d'extreure'n una saviesa que li permeti d'enfocar amb garanties de justícia la solució d'uns casos concrets: actitud tradicional durant tota l'Edat Mitjana. Eimeric, en canvi, és l'home que arrenclera els textos del dret —amb quin poc escrúpol, no ho hem de discutir ara— darrera unes posicions preses que en el seu cas es caracteritzen per un rigorisme sectari.

corpore vertere, secundum Hostiensem, ut ff., *De iurisdictione omnium iudicum*, l., III, extra. *De falsi, Ad falsariorum*, capitulo primo; *De hereticis, Ad abolendam*, capitulo I, et capitulo, titulo *Ut inquisitionis*, capitulo I, libro VI. 770

[CAPUT XIII]

Capitulum tertiumdecimum: in quo ponitur responsio ad formam articulorum oblatorum.

Nunc descendo ad responsionem propositorum mihi articulorum, quorum primus est iste: «Si inquisitor heretice pravitatis, ut inquisitor ex officio inquisitionis, potest se intromittere vel procedere contra iudeos qui dicuntur aliqua commisisse vel dogmatizasse contra Vetus Testamentum, vel aliter». 775

Ad hunc articulum respondeo quod non. Si enim illa non commiserint iudei nec dogmatizaverint inter christianos, non potest de eis inquisitor cognoscere, ut patet per ea que dicta sunt tam in capitulo IX quam in X. Nec etiam potest ipse de eis cognoscere, si etiam talia inter christianos dogmatizaverint, ut patet per ea que dicta sunt in XI capitulo. 780

Secundus articulus est: «Si inquisitor potest iudeum condemnare in penam pecuniariam in aliqua causa mundi sibi applicandam et non tamquam fisco ecclesie, vel aliter». 785

Ad hunc articulum respondeo: videtur mihi quod de iure communi inquisitor nunquam debet iudeum vel alium condemnare in penam pecuniariam, ut eam sibi ipsi applicet. Hoc sic probatur: 790

768 falsa 769-770 inquisitionis seq libro VI° cancell
772 responsio ms responsionis 773 ablatorum 777 alica 779-780 comiserint 781
tam om 786 penam seq peccuniariam cancell | alica 789 condemnare 790 peccuniariam |

Relinquendus est ergo secularis arbitrio potestatis. arg. extra. tit. I. *Ad abolendam*. § 1.». 767-768 *Codex*, III, XIII, 5 (KRIEDEL, *Corpus Iuris Civilis* II, Leipzig 1865, 185 a-b). 768 *Decretal.* V, XX, c. 7 (FRIEDBERG II, 820-821). 769 *Decretal.* V, VII, c. 9 (FRIEDBERG II, 780-782). 769-770 *Sext. Decretal.* V, II, c. 18 (FRIEDBERG II, 1076-1077).

785-787 Aquesta matèria no ha estat tractada per Ribot en el cos del tractat (no és un problema doctrinal), i per això ara li dedica un paràgraf especial, abonant la seva posició amb les corresponents autoritats jurídiques. L'origen de la pregunta, per part del consultor, no pot ser més intencionat. Es tractava d'evitar, mitjançant la formulació d'un principi doctrinal, que els inquisidors a sou de la Corona tinguessin cap argument per a sostreure diners al fisc. D'argument no n'hi podia haver cap, però el fet que la pregunta hagués de ser plantejada, indica que la causa existia.

- Nam sub gravi pena prohibetur inquisitori «ne pretextu officii inquisitionis quibusvis modis illicitis ab aliquibus pecuniam extorqueat», extra. *De hereticis, Nolentes*, in Clementinis. Modus vero illicitus et ei prohibitus est exercere officium inquisitionis affectione
- 795 alicuius commodi temporalis, ut extra. *De hereticis, Multorum*, in Clementinis; quod || tamen fieri videtur, si penam pecuniariam sibi met applicandam imponat; hoc enim «de radice cupiditatis et avaritiae pro-
dire videtur», ut extra. *De penis, Licet*. Ideo prohibitum est, ut ibi et *De officio ordinarii, Irrefragabili*, c. Si; xvi, q. i, *Predicator*.
- 800 Nullus enim iudicum debet «alienum iurgium putare predam suam», capitulo *ad legem Iuliam repetundarum, Omnes*. Quamvis ergo de iure communi concedatur iudici ecclesiastico posse interdum imponere penam pecuniariam, nunquam tamen debet sibi applicare eam. Sed pro tollenda suspicione avaritiae, debet eam in pias causas erogare,
- 805 extra. *De penis, Presbiteri; De iudeis, Cum sit; De vita et honestate clericorum, Cum ab omni*, ut notat Iohannes Andree in *Novella*, extra. *De homicidio, Pro humani*, libro vi, in verbo *ecclesiasticae animadversionis*, et Hostiensis in *Summa, De officio ordinarii, c. Quid pertinet, ¶ Debet etiam punire*, et Archidiaconus, extra. *De sententia excommunicationis, Venerabilibus*, libro vi, in verbo *demum pecuniariam*.
- 810

aplicet 795 comodi 797 applicandam 801 repetendarum 803 pecuniariam | applicare 804
impias 809 et seq ai cancell | Archidiaconus ms Arnaldus 810 Venerabilis 813 baptizatos

791-793 *Clem. V, III, c. 2* (FRIEDBERG II, 1182-1183). 795-796 *Clem. V, III, c. 1* (FRIEDBERG II, 1181-1182). 797-798 *Decretal. V, xxxvii, c. 13* (FRIEDBERG II, 880-881). 794 *Decretal. I, xxxi, c. 13* (FRIEDBERG II, 191). *Decret. C. XVI, q. 1, c. 64* (FRIEDBERG I, 782). 800-801 *Codex X, xxvii, 3* (HERRMANN, *Corpus Iuris Civilis* II, Leipzig 1865, 603 b). 805 *Decretal. V, xxxvii, c. 2* (FRIEDBERG II, 880). *Decretal. V, vi, c. 16* (FRIEDBERG II, 777). 805-806 *Decretal. III, i, c. 10* (FRIEDBERG II, 451). 806-808 Ioannes ANDREAE, *In Sextum Decretalium librum Novella Commentaria*, Venetia 1581, 142 b-143 a): «... [ecclesiasticae animadversionis] ... Potest ergo ordinarius punire in pecunia, supra *De delictis puerorum, c. II, De offi. or., Dilectus*. Et cum hoc condigna animadversio, id est, poena, *De poenis, Dictus*, dum tamen caveat quod propter quaestum pecuniae non sustineat subditos in delictis, *De poenis, Licet, De offi. ord., Irrefragabili*, ad finem». Cf. *Sext. Decretal. V, iv, c. 1* (FRIEDBERG II, 1080). 808-809 Henricus de SEGUSIO, Card. HOSTIENSIS, *Summa*, Lió 1517, f. 93 c-d: «... Generaliter etiam punire potest pecunialiter causa correctionis, quod presumo fieri quando non sibi retineret, sed in piis causis expendit. Sic intelligo contraria supra signata: quia sive plectendo sive ignoscendo hoc solum bene agitur ut vita hominum corrigatur. XXIII. q. V. *Prodest severitas*». 809-811 Guido a BAISSO ARCHIDIACONUS Bononiensis, *In Sextum Decretalium Commentaria*, Venetia 1606, f. 128^a: «[Denique pecuniaria] ... Ista autem poenas sive emendas, videtur quod episcopus sive

Tertius articulus est: «Si inquisitor, ut inquisitor, ex officio potest procedere contra iudeos nitentes, quantum in eis est, iudeos baptizatos reducere ad iudaismum».

Ad hunc articulum respondeo quod si de facto reducant eos ad iudaismum per modum ut XII capitulo dictum est, potest inquisitor contra eos procedere, sicut ibi dictum fuit, nisi in duobus casibus. Primus, si fuerit inquisitor preventus a principe terreno. Secundus, nisi simul cognoscant, si princeps velit ad penam condignam contra iudeos procedere, sicut capitulo XII dictum est. Si vero iudei non procedant ad factum reducendi baptizatum ad iudaismum, sed solum

814 judaysmum 815-816 judaysmum 821 babtizatun | judaysmum

archiepiscopus non debeat imburse. Ad hoc supra, *De poenis, Presbyteri*, ubi habes quod licet compositio presbyteri interdicti solvatur episcopo, non tamen debet eam imburse, sed etiam partiri, ut ibi notat Hostiensis». Cf. *Sext. Decretal.* V, XI, c. 7 (FRIEDBERG II, 1096-1101).

812-814 Ribot ha tractat més amunt el cas dels cristians que eren circumcidats de nou en nou (cf. supra, c. XI, línies 725-737).

815-823 Ribot només concedeix competència a l'inquisidor en el cas dels jueus que reincorporen un convers a llur comunitat mitjançant el ritus de descristianització a què ha alludit al capítol XI, línies 727-729. No pot deixar de fer aquesta concessió, perquè el dret eclesiàstic obligava els conversos a mantenir-se en la religió cristiana, àdhuc si havien estat batejats per força (cf. *Decret. D. XLV*, c. 5, *De Iudaeis* [FRIEDBERG I, 161-162]). Però Ribot no admet que l'inquisidor pugui actuar contra els qui recomanen o persuadeixen verbalment els conversos de deixar la religió cristiana i reincorporar-se al judaisme. Ací tenim un nou xoc entre la mentalitat de Ribot i la d'Eimeric, car aquest preveu en el *Directorium inquisitorum* que l'inquisidor pugui actuar contra els jueus per molts motius: «Iudaei qui talibus Christianis transeuntibus vel redeuntibus ad ritum Iudaeorum dederunt ad hoc consilium, auxilium vel favorent quod transirent vel redirent ad praedictum ritum, tales inquam Iudaei fautores haereticorum sunt iudicandi: et ut tales per Praelatos et inquisitores puniendi» (cf. *Directorium inquisitorum* II, q. XLIV [PEGÑA, Roma 1587, 348 b B]). «Possunt etiam contra fidem Christianam agere, ipsam pravo dogmate corrumpendo, malis persuasionibus impugnando, Christianos ad haereses inducendo, de haeresibus informando, ad ritus eorum execrabiles pravis suggestionibus pertrahendo: de quibus non iudex saecularis (cum sit prohibitus), sed ecclesiasticus habet de iure cognoscere et diffinire, ut dictum est supra» (cf. *Directorium inquisitorum* II, q. XLVI [PEGÑA, Roma 1587, 356 b A-B]). D'altra banda, fins en el cas del convers que retorna al judaisme, el marge que deixa Ribot a l'inquisidor perquè actuï contra els jueus és pràcticament nul, car dóna tota la iniciativa al poder civil, i ve a coincidir amb els límits que els reis de la Corona d'Aragó volien imposar a l'acció inquisitorial contra els infidels. Aquesta tesi no podia deixar de xocar a les autoritats eclesiàstiques de l'època, i ja no diem a un Eimeric, no perquè fos aberrant al dret d'una manera manifesta, sinó perquè aberrava dels costums i, sobretot, de la mentalitat del temps.

verbis suadeant ei et redeat, non inquisitor contra eos procedere, ut in XI capitulo dictum est.

825 *Explicit tractatus magistri prefati. Et scriptus fuit per manum fratris Michaelis Massoti, eiusdem ordinis et conventus.*

822 *redeat seq non potest cancell*

822 Degut potser a la correcció efectuada, el copista ha oblidat un mot; cal llegir: «non *potest* inquisitor...».